

1.01
Prejeto 6. 2. 2013

UDK: 323.281(497.4) "1935/1947"

Žiga Koncilija*

Prispevek k zgodovini političnih sodnih procesov : sojenje skupinama Pavla Tepine (1935) in Mirka Bitenca (1947)

»Ništa nije toliko efikasno za eliminaciju političkih oponentata, ili za pretnju potencijalnim protivnicima, kao što je sudski politički proces.«¹

IZVLEČEK

V večnih bojih za »vladarski tron« predstavljajo politični sodni procesi eno izmed glavnih pojavnih oblik političnega nasilja oz. represije. Najdemo jih domala v vseh zgodovinskih obdobjih in vseh družbeno-političnih sistemih v najrazličnejših oblikah in izpeljavah. O političnih sodnih procesih na Slovenskem lahko govorimo od začetkov organiziranega političnega delovanja naprej, torej od druge polovice 19. stoletja. V prispevku avtor navaja nekatere pomembne politične sodne procese na Slovenskem in na podlagi arhivskih virov temeljiteje analizira dva značilna politična sodna procesa v dveh izrazito avtoritarnih obdobjih slovenske zgodovine 20. stoletja. Prvi, proti Pavlu Tepini in 28 soobtoženim, sodi v kontekst najostrejšega preganjanja komunistov po uvedbi Aleksandrove diktature 6. januarja 1929, drugi, proti Mirku Bitencu in 11 soobtoženim, pa v kontekst povojne epuracije, v okviru katere so sodni procesi predstavljali eno izmed glavnih orodij za konsolidacijo komunistične oblasti in obračun z dejanskimi ali potencialnimi nasprotniki, pa tudi za kaznovanje nacističnih vodij in sodelavcev z okupatorjem.

Ključne besede: politični sodni procesi, politična represija, Aleksandrova diktatura, Pavle Tepina, povojna represija, Mirko Bitenc

* Univ. dipl. zgodovinar in politolog, mladi raziskovalec-asistent, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI - 1000 Ljubljana; e-naslov: ziga.koncilija@inz.si

¹ »Nič ni tako učinkovito za odstranitev političnih nasprotnikov, ali za grožnjo potencialnim nasprotnikom, kot je to politični sodni proces.« V: Rajko Danilović: Upotreba neprijatelja : politička suđenja u Jugoslaviji 1945–1991. Beograd 2002, 2. dop. izdaja (dalje Danilović, Upotreba neprijatelja), str. 30.

ABSTRACT

CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF POLITICAL JUDICIAL TRIALS:
TRIALS AGAINST THE GROUPS OF PAVEL TEPINA (1935)
AND MIRKO BITENC (1947)

In the eternal struggles for power, political judicial processes represent one of the main manifestations of political violence or repression. We can discover various shapes and forms of such processes in almost all historical periods and socio-political systems. We can detect political judicial trials in Slovenia since the beginnings of organised political activities, that is since the second half of the 19th century. In his contribution the author refers to certain important political judicial trials in Slovenia. On the basis of archive sources he thoroughly analyses two of the more characteristic political judicial trials in two distinctively authoritarian periods of the 20th-century Slovenian history. The first example – the trials against Pavel Tepina and 28 co-defendants – belongs into the context of the most severe persecution of communists after the introduction of King Alexander's Dictatorship on 6th of January 1929, while the second one – the trials against Mirko Bitenc and 11 co-defendants – took place during the post-war purge, when judicial trials represented one of the main tools for the consolidation of the communist authorities and retaliation against their actual or potential opponents as well as for punishing the Nazi leaders and those who collaborated with the occupiers.

Keywords: political judicial trials, political repression, King Alexander's Dictatorship, Pavle Tepina, post-war repression, Mirko Bitenc

V večnih bojih za »vladarski tron« predstavljajo politični sodni procesi eno izmed glavnih pojavnih oblik političnega nasilja oz. represije.² Izvajajo jih nosilci državne oblasti, torej tiste politične elite, ki obvladujejo državni represivni aparat;³ (politično) policijo, vanostno-obveščevalne službe in pravosodje (kazensko zakonodajo, sodišča, tožilstvo). Poleg izvensodnih usmrtilcev in drugih skrajnejših oblik političnega nasilja predstavljajo orodje, ki je lahko zaradi široke pahljače posrednejših oblik instrumentalizacije vsaj tako, če ne celo uporabnejše sredstvo za obračunavanje s potencialnimi ali dejanskimi političnimi nasprotniki. Sodna dvorana⁴ kot simbolno bojno polje spopadov argumentov preganjanih, nasproti katerim stoji »nedotakljivi«

² Pod pojmom politično nasilje razumemo različne oblike nasilja nosilcev oblasti zoper politične nasprotnike, ki to dejansko so oz. jih oblast kot take razglašala. Več o tem v: Danilović, Upotreba neprijatelja, str. 21–24.

³ Če vzamemo Louis Althusserjevo definicijo ideološko - represivnega aparata, ga lahko razumemo kot tiste sisteme in strukture v družbi, ki nadzirajo proizvodne odnose skozi pretežno represivne in fizične metode. Mednje prišteva: vlado, policijo, sodstvo, zapore in vojsko. Več v razpravi Ideologija in ideološki aparati države. — Louis Althusser: Izbrani spisi. Ljubljana 2000, str. 53–111.

⁴ Ronald P. Sokol: The political Trial : Courtroom as Stage, History as critic. V: New literary history, 1971, št. 3, str. 495-516.

družbeno-politični sistem, ne ponuja samo elegantne možnosti odstranitve političnih nasprotnikov, temveč lahko služi tudi kot učinkovito sredstvo manipulacije s posrednimi subjekti političnih sodnih procesov, tako s potencialnimi političnimi nasprotniki, ki pač predstavljajo oviro pri doseganju želenih političnih ciljev, kot s širšo javnostjo. Z manipulacijo množic, ustrahovanjem in oblikovanjem nove kolektivne zavesti poskušajo nosilci oblasti vplivati na legitimnost svoje politike in oblikovati želeno moralno klimo ter pričakovane vedenjske vzorce vladanih.

Politične sodne procese najdemo domala v vseh zgodovinskih obdobjih in v vseh družbenih sistemih v najrazličnejših oblikah in izpeljavah. Medtem ko so lahko nekateri zgodovinsko prelomnega značaja, so drugi le ena izmed številnih postaj v krajši ali daljši epizodi državnega nasilja. Na zatožnih klopeh se znajdejo različni subjekti represije, posamezniki ali skupine političnih nasprotnikov, ki poosebljajo določen idejno-nazorski pogled, institucije, generacije, narod, razred, režim ali celo civilizacijo.⁵ Oblast jih prireja v tajnosti ali pa iz njih napravi dramaturško zapletene spektakle z množičnim spremljanjem javnosti. Odvijajo se lahko po hitrem postopku ali s taktično prilagojenim zaporedjem pred rednimi, izrednimi in vojaškimi sodišči. Njihovi nameni, vzroki in posledice pa so zelo različni in jih lahko razberemo šele takrat, ko posamezni politični sodni proces časovno, prostorsko in tematsko umestimo.

Preden se posvetimo nekaterim primerom političnih sodnih procesov, je zaradi razrešitve pojmovne zagate nujno odgovoriti na videz preprosto vprašanje – kdaj lahko sodni proces označimo za političnega? Nekateri od definicij političnih sodnih procesov izpostavljajo instrumentalizacijsko raven, ko omenjajo, da lahko o političnih sodnih procesih govorimo takrat, ko gre za poskus režima, da bi z uporabo pravnih legalnih postopkov nadzoroval politične nasprotnike.⁶ V Enciklopediji Slovenije je politični sodni proces opredeljen kot »kazenski postopek in sojenje posamezniku ali skupini, ki nasprotuje vladajočemu režimu«.⁷ Natančnejša je definicija v Politični enciklopediji, saj pod pojmom politični sodni proces v »širšem smislu« razume sodne procese proti posamezniku ali skupini, ki so izvedli politični delikt, ali pa kaznivo dejanje, ki samo po sebi ni politične narave, a sproža širše družbene in politične učinke.⁸ Torej, če povzamem, lahko sodni proces označimo za politični takrat, ko nosilci oblasti preko sodstva izvajajo politično nasilje zoper domnevne ali dejanske politične nasprotnike, ki naj bi z izvršitvijo (tudi namero) določenega kaznivega dejanja ogrozili varnost in red obstoječega družbeno-političnega sistema.

⁵ Ron Christenson: *Political trials : Gordian knots in the law*. New Jersey 1999 (dalje Christenson, *Political trials*), str. 7.

⁶ Na tej tezi npr. temelji študija: Otto Kirchmeier: *Political justice : the use of legal procedure for political ends*. New Jersey 1969.

⁷ *Politični sodni procesi*. V: Enciklopedija Slovenije, knj. 9. Ljubljana 1995, str. 94–99 (dalje *Politični sodni procesi*).

⁸ *Politička suđenja*. V: *Politička enciklopedija*. Beograd 1975 (dalje *Politička smetanja*), str. 758–759.

Pri tem je bistvena definicija političnega kaznivega dejanja oz. političnega delikta,⁹ torej dejanja, ki pomeni napad na državo ali grožnjo za njen obstoj, celovitost in neodvisnost ter notranjo ustavno politično ureditev. Gre za kaznivo dejanje, ki je bilo v zgodovini dosledno preganjano in najostreje kaznovano. Ravno tu je problem, saj opredeljenost nekega kaznivega dejanja za politični delikt definira politične nasprotnike, zato je v interesu nosilcev oblasti, da je njihova definicija ohlapna in zamegljena. To jim namreč omogoča lažjo uporabo najostrejših represivnih metod zoper zelene politične nasprotnike in za doseganje političnih ciljev.

Ron Christenson je po analizi številnih političnih sodnih procesov izdelal model tipologije političnih sodnih procesov in opozoril, da je za natančno opredelitev (ne) političnosti nekega sodnega procesa nujna umestitev v čas in prostor ter zlasti definiranje vprašanj(a), ki jih sodni proces sproža, in kadar so ta povezana s politično agendo nosilcev oblasti, ga opredelimo za političnega. Hkrati opozori na delitev na t. i. demokratične in nedemokratične (avtokratske in totalitarne) oblike političnih sodnih procesov, kar lahko razberemo iz tega, ali so sodni procesi namenjeni ohranjanju javnega reda in miru, imajo družbeni konsenz in so v skladu z osnovnimi načeli pravne države (npr. ločene veje oblasti, enakost pred zakonom, spoštovanje človekovih pravic), ali pa so njeno delno ali popolno nasprotje. Torej so v disonanci z javnim mnenjem in splošno blaginjo ter služijo bolj ali manj odstranitvi in utišanju političnih nasprotnikov, nasilni vpeljavi politik ter manipulaciji javnega mnenja. Slednji, po mojem mnenju precej neposrečen, a v tuji literaturi pogosto uporabljen izraz »*partizanski sodni procesi*«,¹⁰ nosi v sebi oznako despotizma, medtem ko politične sodne procese znotraj vladavine prava lahko označimo za pravične, ne glede na politično agendo nosilcev oblasti. Tako kot je nekoč Aristotel razločeval »prave« od »slabih« ustav, torej tistih, ki služijo blaginji ljudstva, in tistih, ki ne, tudi Christensonov model vzpostavi delitev na pravične in nepravične politične sodne procese.¹¹

Rudimentarne oblike političnih sodnih procesov lahko opazujemo vse od nastanka kompleksnejših družbenih struktur. V mislih imam npr. »sodne procese« proti Sokratu (399 pr. n. št.), Jezusu (30 n. št.), Ivani Orleanski (1433), Martinu Luthru (1521), Ludviku XVI. ter delovanju francoskega revolucionarnega tribunala (1792–1795). V njih nastopajo obtoženci kot subjekti grožnje obstoječi ureditvi zaradi svojih drugačnih filozofskih, verskih, znanstvenih, nacionalnih in političnih prepričanj. Od »razsvetljenega« 19. stoletja naprej se je z uveljavljanjem moderne pravne države, načela zakonitosti in vse večjim omejevanjem oblastniške samovolje začelo ostreje opozarjati na sodne procese kot eno izmed možnih oblik zlorab oblasti. Nekakšna ločnica modernejših oblik političnih sodnih procesov je bil sodni proces

⁹ Več o tej problematiki Besin Ibrahimpašić: *Politički delikt : prilog učenju o krivičnim djelima protiv države*. Sarajevo 1963; Ljubo Bavcon, Ivan Bele, Peter Kobe, Marijan Kavčnik: *Kaznenopravna zaštita države i njenog društvenog uređenja : politički delikt*. Zagreb 1987.

¹⁰ V *Politični enciklopediji* se uporablja izraz politični sodni proces v »ožjem smislu«. *Politička suđenja V: Politička enciklopedija*, str. 759.

¹¹ Christenson, *Political trials*, str. 10–13.

zoper Alfreda Dreyfusa (1894–1906),¹² ki je postal simbolno merilo prepoznavanja zlorab kazenskega prava in organov pravosodja za nelegitimne politične namene, nedopustne v demokratični in pravni državi. Kljub temu opozorilu pa nam 20. stoletje postreže z največjim številom različnih oblik političnih sodnih procesov, namenjenih odstranjevanju in onemogočanju političnih nasprotnikov ali doseganju drugih političnih ciljev. Zgostijo se zlasti v obdobjih korenitejših družbeno-političnih pretresov, obdobjih političnih nestabilnosti, ostrih spopadanj med različnimi političnimi tekmeči ter posledično v procesih konsolidacij oblasti.

V obdobju med svetovnima vojnama je do močnega političnega nasilja, ki je vključevalo tudi sodne procese, prihajalo v razmerah postopne erozije liberalnih in demokratičnih vrednot, pojava komunizma in fašizma. Medtem ko je večina držav represivne aparate uporabljala za preganjanje levičarjev (komunistov, anarhistov, socialdemokratov), sta obseg in ostrina političnega nasilja dosegla vrhunce v fašistični Italiji,¹³ nacistični Nemčiji¹⁴ in komunistični Sovjetski zvezi. V slednji je bilo največ nasilja v obdobju t. i. Velike čistke,¹⁵ ki se je začela z likvidacijo Sergeja Kirova decembra 1934, končala pa z odstranitvijo Nikolaja Ezhova z mesta vodje sovjetske varnostno-obveščevalne službe NKVD novembra 1938. V najbolj intenzivni fazi represije, poimenovani tudi »Ježovščina«, je NKVD v letih 1937 in 1938 aretirala okoli 2,5 milijona oseb (večino zaradi političnih deliktov). V letu 1938 se je v sovjetskem taboriščnem in zaporniškem sistemu nahajalo okoli 2 milijona oseb. Samo med letoma 1937 in 1938 je v Sovjetski zvezi zanesljivo dokumentiranih 681.692 eksekucij ter 160.084 smrti v taboriščih ali zaporih kot posledic bolezni, lakote, nizkih temperatur itd.¹⁶ V tej represivni epizodi so pomembno vlogo odigrali tudi spektakularni politični sodni procesi oz. t. i. show trials. Avgusta 1936 so priredili veliki javni sodni proces proti 16 članom t. i. trockistično-zinovjevskega terorističnega centra (Zinovjev, Kamenjev in drugi). Januarja leta 1937 je bil v Moskvi izveden t. i. proces proti sedemnajstim članom (Pjatakov, Radek, Sokolnikov). Odmeven je bil tudi proces proti generalu Tuhačevskemu junija 1937, ki je pomenil uvod v obširne aretacije oficirskega kadra.¹⁷

¹² To je bil sodni proces z antisemitskim ozadjem zoper člana generalštaba francoske vojske stotnika Alfreda Dreyfusa, ki je bil leta 1894 aretirán in obtožen izdelave ter posredovanja zaupnih vojaških dokumentov nemškemu vojaškemu atašeju. Prestreženi dokumenti so bili ponarejeni, Dreyfus pa je bil na njihovi osnovi obsojen, degradiran in deportiran. Svoje ime si je očistil več kot deset let kasneje, ko je bila sodba razveljavljena. V njegov zagovor je nastalo tudi znano literarno delo izpod peresa Emila Zolaja *J'accuse* (Obtožujem).

¹³ Gl. Michael R. Ebner: *Ordinary violence in Mussolini's Italy*. New York 2011.

¹⁴ Gl. Nikolaus Wachsmann: *The policy of exclusion: repression in the Nazi state 1933–1939*. V: *Nazi Germany – Short Oxford History of Germany*. OUP Oxford 2008, str. 122–145. Dostopno tudi na: <http://fds.oup.com/www.oup.co.uk/pdf/0-19-927686-2.pdf>, 21. 2. 2012.

¹⁵ Več v Robert Conquest: *The Great terror : Stalin's Purge of the Thirties*. Harmondsworth 1971.

¹⁶ J. Arch Getty, Gabor Rittersporn, Viktor Zemskov: »Victims of the Soviet Penal System in the Pre-War Years : A first Approach on the Basis of Archival evidence«. V: *American Historical Review*, Oktober 1993, št. 4, str. 1022.

¹⁷ Metod Mikuž: *Svet med vojnama 1919–1938*. Ljubljana 1966, str. 148.

O političnih sodnih procesih na Slovenskem lahko govorimo od začetkov organiziranega političnega delovanja naprej, torej od nastanka slovenskih političnih gibanj in strank v drugi polovici 19. stoletja. Politično konotacijo je imela npr. sodna obravnava zoper 11 ljubljanskih sokolov,¹⁸ ki so se marca 1867 stegli s pripadniki nemškega Turnvereina. Proces z uradnim naslovom *Proces proti Edvardu Horaku in tovarišem zaradi zločina javnega nasilstva, težke in telesne poškodbe* je potekal marca 1868, obsojenci pa so dobili šesttedenske do petmesečne zaporne kazni. Za enega od prvih političnih sodnih procesov štejemo tudi proces proti pripadnikom ljubljanskega delavsko-izobraževalnega društva decembra 1884 v Celovcu.¹⁹ Če odmislimo represijo v obdobju t. i. vojaškega absolutizma v izrednih razmerah prve svetovne vojne,²⁰ v primežu katerega sta se med drugimi npr. znašla tudi Ivan Cankar in Ivan Hribar, lahko za pomemben politični sodni proces v tem času označimo t. i. veleizdajalski proces decembra 1914 proti pripadnikom Preporoda, gibanja, ki se je zavzemal za to, da se slovensko narodno vprašanje razreši z razbitjem Avstro-Ogrske in ustanovitvijo samostojne jugoslovanske države. Na njem je bilo 6 študentov in 26 srednješolcev obsojenih na kazni do sedem mesecev zapor, med preiskavo pa je eden izmed njih Ivan Endlicher celo umrl.²¹

V dvajsetih letih 20. stoletja so se politični sodni procesi na Slovenskem odvijali pred tamkajšnjimi rednimi sodišči, po uvedbi šestojanuarske diktature leta 1929 pa tudi pred Sodiščem za zaščito države v Beogradu (dalje SZZD), ki je bilo eno od orodij pregona političnih nasprotnikov.²² V Kraljevini SHS/Jugoslaviji so bili politični nasprotniki zlasti komunisti in desničarske organizacije, s prepovedjo političnih strank pa so se jim pridružili še predstavniki tradicionalnih političnih strank. O komunistih več v nadaljevanju. Med političnimi sodnimi procesi proti slovenskim pripadnikom in simpatizerjem tradicionalnih strank moramo omeniti odmeven sodni proces proti članom Slovenske ljudske stranke marca 1933, povezan s t. i. šenčurskimi dogodki.²³ Na njem je bil prvoobtoženi Jože Brodar obsojen na leto in pol strogega zapor, ostali pa na krajše zaporne in denarne kazni. Drugje v Jugoslaviji so bili politični represiji izpostavljeni npr. pripadniki Hrvaške kmečke stranke (Vladko

¹⁸ Dragan Matić: Sokolski eksces ali pretep v Šantlovi veži. V: Zgodovina za vse, 1999, št. 1, str. 13–24.

¹⁹ Jasna Fischer: »Čas vesolniga socijalnega punta se bliža« : socialna in politična zgodovina delavskega gibanja v Ljubljani od začetkov 1889. Ljubljana 1983, str. 163–170.

²⁰ Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917 : poročili vojaške in vladne komisije, pripravil Janko Pleterski. Ljubljana 1980.

²¹ Adolf Ponikvar: Preporodovci proti Avstriji. Ljubljana 1970, str. 372–378.

²² Sodišče za zaščito države v Beogradu je bilo ustanovljeno januarja 1929 z Zakonom o Državnem sodišču za zaščito države. Pristojno je bilo za preiskavo, razpravo in sojenje političnih deliktov iz IX. glave Kazenskega zakonika Kraljevine Srbije in za delikte iz posameznih členov Zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi iz leta 1921. Postalo je najvišje sodišče v državi, saj se na njegove sodbe ni bilo možno pritožiti. Več v: Ivana Dobrivojević: Državna represija u doba diktature kralja Aleksandra. Beograd 2005 (dalje Dobrivojević, Državna represija), str. 150–156.

²³ Matija Škerbec: Šenčurski dogodki. Kranj 1937. O poteku glavne razprave v: Slovenec, 21. 2. do 8. 3. 1933.

Maček je bil zaradi izdaje aprila 1933 aretiran in obsojen na tri leta zapora) in Kmečko-delavske stranke (internacija Svetozarja Pribičevića).²⁴

Po uvedbi šestojanuarske diktature se je okrepila represija tudi proti pripadnikom različnih desničarskih organizacij. Zlasti ostro so bili preganjani pripadniki ustaškega gibanja ter pripadniki makedonske revolucionarne organizacije (VMRO).²⁵ Na Slovenskem so se, potem ko je Anton Korošec junija 1935 postal jugoslovanski notranji minister, in ko je vse bolj naraščala nacistična nevarnost, na udaru znašle nemške nacionalistične skupine. Avgusta 1935 je tako pred Okrožnim sodiščem v Mariboru potekal sodni proces proti pripadnikom Heimwehra, na katerem je bila najvišje izrečena kazen deset let robije. Prav tako pred Okrožnim sodiščem v Mariboru se je zvrstilo 50 sodnih procesov zaradi obtožb »hitlerjanske« propagande. Septembra 1939 je potekal sodni proces proti Ernestu Listu in tovarišem, ki so bili obsojeni do največ pet let robije.²⁶

Med sodnimi procesi proti pripadnikom slovenske manjšine je treba omeniti politične sodne procese pred Posebnim sodiščem za zaščito države v fašistični Italiji, ki je delovalo med letoma 1927 in 1943 in pred katerim je bilo skupaj obsojenih 544 slovenskih in hrvaških protifašistov, od teh jih je bilo na smrt obsojenih 36.²⁷ V Julijski krajini je bilo organiziranih vsaj 11 večjih političnih sodnih procesov, najbolj odmevna sta bila t. i. prvi in drugi tržaški proces.²⁸

Poskus zadušitve komunistične propagandne dejavnosti – sojenje Pavlu Tepini in soobtoženim (1935)

»Po tem se v Ljubljani in Dravski banovini ne pojavljajo več letaki, niti se ne vrši več kakšna komunistična propaganda.«²⁹

Glavni »trn v peti« oblastnim organom na Slovenskem v obdobju med obema vojnama so bili komunisti. Čeprav so bili številčno šibki,³⁰ jih je oblast razumela kot izjemno resno grožnjo obstoječi družbeno-politični ureditvi. V strahu pred »rdečo nevarnostjo«, ki je cilj svojega delovanja videla v zrušitvi »monarho-fašistične

²⁴ Več v Dobrivojević, Državna represija, str. 221–256; Todor Stojkov: Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929–1935. Beograd 1960 (dalje Stojkov, Opozicija).

²⁵ Dobrivojević, Državna represija, str. 280–300.

²⁶ Politični sodni procesi, ES9.

²⁷ Milica Kacin-Wohinz, Marta Verginella: Primorski upor fašizmu 1920–1941. Ljubljana 2008, str. 81.

²⁸ Vsi procesi proti Slovincem in Hrvatom ter drugim antifašistom iz Julijske krajine pred fašističnim posebnim tribunalom 1927–1934 (Brez procesov pred italijanskimi vojaškimi sodišči.): Iz knjige Aula IV. Trst 1970.

²⁹ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Zbirka sodnih spisov o komunistih in delavskem gibanju (AS 1477), šk. 27, Obtožnica Sodišča za zaščito države v Beogradu, 14. 2. 1935, str. 20.

³⁰ Do druge polovice leta 1940 število komunistov na Slovenskem naraste do okoli 900 članov. V: Slovenska novejša zgodovina : od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992. Ljubljana 2005, str. 389.

diktature«, je oblast že 29. decembra 1920 sprejela Obznano,³¹ ki je prepovedala komunistično dejavnost za čas zasedanja ustavodajne skupščine do sprejetja ustave. Sprejeta je bila le mesec dni po volitvah, na katerih so komunisti dobili kar 58 poslancev. Na osnovi njenih določil so po vsej državi razpustili komunistične organizacije, zasegli arhive, zaprli njihove prostore, prepovedali glasila in vsakršno propagando, ki bi navajala k motenju javnega reda in miru v državi ali upravičevala in propagirala diktaturo, revolucijo in nasilje. Komunisti so Obznano sprva sprejeli mirno, nato pa izvedli dve teroristični dejanji, in sicer 29. junija 1921 neuspešen atentat na regenta Aleksandra in 23. julija 1921 uspešen atentat na nekdanjega notranjega ministra Milorada Draškovića. 2. avgusta 1921 je bil zato sprejet Zakon kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev o zaščiti javne varnosti in reda v državi (dalje Zakon o zaščiti države),³² ki je Komunistično partijo Jugoslavije (KPJ) prepovedal in jo opredelil za zločinsko organizacijo. Kaznivo je bilo že samo članstvo v njej. Komuniste in njihove simpatizerje so tako skorajda vse od nastanka kraljevine nadzirali, onemogočali njihovo delovanje, zapirali, pretepali,³³ streljali,³⁴ na številnih sodnih procesih pa obsojali zaradi povzročitve različnih političnih deliktov; članstva, komunistične propagande, pozivov k stavkam, vzdrževanja ilegalnih partijskih kanalov s tujino, organiziranja političnih skupin, s pomočjo katerih naj bi legalizirali delovanje itn.

Politični sodni procesi proti komunistom so potekali ves čas obstoja Kraljevine SHS/Jugoslavije. Pred uvedbo diktature je med bolj znanimi t. i. Vidovdanski proces, ko se je zaradi poskusa atentata pred Mestnim sodiščem v Beogradu novembra 1921 zagovarjalo 53 oseb. Dosodili so eno smrtno kazen, drugi so bili obsojeni na dve leti zavora. Drug pomemben sodni proces je bil julija 1921 zaradi uboja ministra Draškovića, na katerem je bil Alija Alijagić obsojen na smrt, ostali pa na 15-letne zaporne kazni. Moša Pijade je bil leta 1925 zaradi razširjanja ilegalnega tiska obsojen na 12 let zavora. Znan je bil tudi veliki sodni proces proti skupini pripadnikov Skoja³⁵ in komunistov leta 1928; peterica je bila obsojena na pet let, 13 na tri leta zavora, sedem pa jih je bilo oproščenih, med njimi tudi takratni generalni sekretar KPJ Sima Marković. Na t. i. bombaškem procesu so novembra 1928 sodilo Josipu Brozu Titu³⁶ in skupini. Tito je bil obsojen na pet let, ostali pa na dve oz. tri leta zavora.³⁷

³¹ Ivan Ribar: Stara Jugoslavija i komunizam : zakoni, sudovi, zatvori i logori u staroj Jugoslaviji protiv komunista. Zagreb 1967, str. 173–175.

³² Uradni list Pokrajinske uprave za Slovenijo, 11. 8. 1921.

³³ Pričevanj o fizičnem nasilju nad pripadniki komunističnega gibanja v zaporih je precej. Npr. Apih opisuje dogodek, ko so v zaporu Bileća pretepli Mošo Pijadeja. V: Milan Apih: Sredi pušk in bajonetov. Ljubljana 1979, str. 63. Gl. tudi Louis Adamaič: Boj. Ljubljana 1969, Marija Žumer: 70 dni v Glavnjači. Ljubljana 1937.

³⁴ Gl. Filipičevo razpravo Smrt Djura Djakovića in Nikole Hećimovića. V: France Filipič: Poglavja iz revolucionarnega boja. Ljubljana 1981, str. 361–443.

³⁵ Skoj = Savez komunistične omladine Jugoslavije (Zveza komunistične mladine Jugoslavije).

³⁶ O bombaške procesu več v Mihael Sobolevski: Bombaški proces Josipu Brozu. Zagreb 1977.

³⁷ Srđan Cvetković: Između srpa i čekića : represija u Srbiji 1944–1953. Beograd 2006 (dalje Cvetković, Između srpa i čekića), str. 127.

Stojkov navaja podatek, da je bilo po uvedbi diktature kralja Aleksandra 6. januarja 1929 pred SZSD v obdobju med letoma 1929 in 1932 152 sodnih procesov, od tega proti komunistom 83.³⁸ Enciklopedija Slovenije navaja, da se je v obdobju med letoma 1929 in 1939 pred SZSD zvrstilo 20 velikih procesov proti komunistom slovenske narodnosti.³⁹ Najtežje kazni so bile slovenskim komunistom izrečene na velikem sodnem procesu marca 1931, in sicer proti prvoobtoženemu Feliksu Deut-schbacherju in 34 soobtoženim. Franc Klopčič je bil v odsotnosti obsojen na 18 let robije, visoke kazni robije so dobili tudi ostali (npr. France Plankl devet let, Viktor Koleša osem let, France Wankmüller in Ignacij Teržek sedem let, Lovro Kuhar šest let itn).⁴⁰ Drugi večji politični sodni procesi v Beogradu z večinoma slovenskimi udeleženci so bili sodni proces proti Josipu Prijonu leta 1933, Ivanu Saboleku in 19 soobtoženim marca 1935, Jakobu Žorgi in 11 soobtoženimi julija 1935 itn.⁴¹

Dober vir za študij politične represije na Slovenskem med letoma 1918 in 1941 je zbirka sodnih spisov o komunistih in delavskem gibanju.⁴² Na osnovi teh sodnih spisov lahko ugotovimo, da je v obdobju med letoma 1918 in 1941 kraljevi represivni aparat zaradi političnih deliktov sprožil najmanj 530 procesov s skoraj 2000 procesiranimi osebami. Pred Deželnim oz. okrožnim sodiščem v Ljubljani je bil največji sodni procesi proti Izaku Feuerbergu in 71 soobtoženim junija 1934,⁴³ pred Okrožnim sodiščem v Mariboru pa je najbolj znan t. i. sokolski sodni proces proti 15 obtoženim komunistične propagande januarja 1935. Glavna obtoženca Milan Apih in Franc Vrunč sta bila obsojena na štiri oz. tri leta strogega zapora.⁴⁴

Tabela 1: Število političnih sodnih procesov, podatki iz Arhiva Republike Slovenije, fond AS 1477.

1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941
36	16	20	23	48	42	22	40	30	29	16	43	6

³⁸ Stojkov, *Opozicija*, str. 126.

³⁹ Politični sodni procesi, ES9.

⁴⁰ ARS, AS 1477, šk. 20, Obsodba Državnega sodišča za zaščito države v Beogradu, 26. 3. 1931.

⁴¹ ARS, AS 1477, šk. 6.

⁴² Zbirka sodnih spisov o komunistih in delavskem gibanju (AS 1477) je nastala na podlagi odredbe Republiškega sekretariata za pravosodno upravo LRS z dne 23. 12. 1954, v kateri je bilo predsednikom sodišč naročeno, da pooblaščenec CK ZKS dovolijo pregled in prevzem političnih sodnih spisov, ki bi bili pomembni za zgodovino komunistične partije in delavskega gibanja. V fondu AS 1477 se tako nahajajo sodni spisi 4 večjih procesov pred Državnim sodiščem za zaščito države v Beogradu, 197 pred Deželnim sodiščem v Ljubljani, 81 pred Okrožnim sodiščem v Celju, 64 pred Okrožnim sodiščem v Ljubljani, 53 pred Okrožnim sodiščem v Mariboru, 55 pred Okrožnim sodiščem v Novem mestu, 22 pred Okrajnim sodiščem Kranj, 21 pred Okrajnim sodiščem Laško, 14 pred Okrajnim sodiščem Radovljica, štirih pred Okrajnim sodiščem Kranjska Gora, treh pred Okrajnim sodiščem Trzič, dveh pred Okrajnim sodiščem Brdo in Škofja Loka ter po eden pred Okrajnim sodiščem Celje, Kamnik, Žužemberk, Sevnica, Ptuj, Prevalje, Logatec in Ljubljana.

⁴³ ARS, AS 1477, šk. 24, 25.

⁴⁴ ARS, AS 1477, šk. 44.

Najpogosteje očitani politični delikt, ki ga srečamo v teh sodnih spisih, je komunistična ustna ali pisna propaganda. V to kategorijo sodi tudi sodni proces, ki ga bom podrobneje opisal, to je sodni proces proti prvoobtoženemu Pavlu Tepini⁴⁵ in 28 soobtoženim. Potekal je v dveh delih; deloma pred Okrožnim sodiščem v Ljubljani, deloma pred SZSD v Beogradu. Na osnovi ohranjenih dokumentov sodnega spisa si lahko v omejenem obsegu oblikujemo usodo skupine ljudi v času, ko so se znašli v primežu sodnih mlinov Aleksandrove diktature.

V letu 1934 je policija sprožila široko akcijo pregona oseb, ki so bile osumljene komunizma. Odkrila in aretirala je več komunističnih skupin v Ljubljani in drugje po Dravski banovini. Kljub temu pa so policijski agentje v Ljubljani in bližnji okolici ter zlasti v industrijskih središčih še naprej poročali o razpečevanju letakov s komunistično propagando. Letaki z raznovrstno vsebino so bili objavljeni ob pomembnejših komunističnih praznikih, npr. prvega maja, ob obletnici oktobrske revolucije sedmega novembra, namenjeni pa so bili delavcem, rudarjem, ženskam, študentom in dijakom.⁴⁶

Policisti so med drugim poročali, da sta v Ljubljani dva dijaka na poti v šolo posedela v malem parku na Napoleonovem trgu in v travi za klopjo našla v »svež papir enega škrnicla modnega salona« zaviti zavoje letakov.⁴⁷ V Vevčah »so bili tistega dne raztreseni letaki neposredno pred vhodom v Prosvetni dom tri četrt na deset, kjer se je omenjenega dne vršila dramatična igra, cca. 40 komadov razmnoženo s strojem in z naslovom 'Delovnemu ljudstvu v Ljubljani in okolici! Delavcem, nameščencem, kmetom in delovni inteligenci,'« katerih vsebina je bila kritika terorja policije.⁴⁸ Decembra 1934 je na Bledu »neki neznan prinesel v Bohinjsko Belo komunistično literaturo in jo odlagal na okna kmečkih hiš.«⁴⁹

Policijski agentje so zaznavali tudi povečano komunistično dejavnost v delavskih krajih Jesenice, Celje, Trbovlje, Zagorje in Hrastnik. Tam naj bi agitatorji komunistično partijo prikazovali kot edino stranko, ki lahko zagotovi boljše življenje, in vsako negotovanje med delavstvom poskušali uporabiti za pozivanje k stavki. Tam, kjer niso uspeli pridobiti delavstva s komunističnimi parolami, pa so razpečevali bojne letake, v katerih so propagirali nasilna sredstva in komunistične metode, pri tem pa niso navajali, da gre za komuniste. Po vsem tem so oblasti sklepale, »da so bili navkljub aretacijam v zadnjih letih glavni komunisti še vedno na prostosti.«⁵⁰

Obtoženci so bili večinoma mladi ljudje, ki so se v takratnih zaostrenih gospodarskih in socialnih razmerah le stežka prebijali skozi življenje. Ilustrativen je

⁴⁵ Rojen 27. 2. 1915 v Ljubljani, prebivališče v Ljubljani, jugoslovanski državljan, študent tehnike.

⁴⁶ Samo v obdobju med 9. 2. in 7. 11. 1934 je bilo navedenih 83 primerov pojavov komunističnih letakov. V: ARS, AS 1477, šk. 27, obtožnica Okrožnega sodišča v Ljubljani, 18. 3. 1935, str. 9.

⁴⁷ ARS, AS 1477, šk. 27, Poročilo postaje policijske straže št. 6 v Ljubljani, 18. 10. 1934.

⁴⁸ ARS, AS 1477, šk. 27, Poročilo Žandarmerijske postaje Vevče, 26. 11. 1934.

⁴⁹ ARS, AS 1477, šk. 27, Poročilo Sreskega načelstva v Radovljici, 13. 12. 1934.

⁵⁰ ARS, AS 1477, šk. 27, 28, razvidno iz Obtožnice Okrožnega sodišča v Ljubljani, 18. 3. 1935 in Obtožnice SZSD v Beogradu, 14. 2. 1935.

članek, ki ga je napisal eden izmed kasneje obsojenih Karel Gorjan⁵¹ in ga objavil maja 1934 v Mladem udarniku. V članku z naslovom »Vajencem za 1. maj« je zapisal: »Dovolite, da se tudi jaz enkrat oglasim. Prisiljen sem, ko vidim in občutim, kako smo prav vajenci tisti, ki so najbolj ponižani in šikanirani in postavljeni najnižje, kot so bili nekdanj rimski sužnji. Vajenci so po mnenju kapitalistov in buržoazije brezpravna raja, s katero se postopa slabše kot z živino. Že takoj, ko vstopi vajenec v službo mora podpisati pogodbo, katere pogoji pa so nevzdržljivi in nam še živeti ne dopuščajo. Delati moramo dostrikrat 14 do 16 ur dnevno. Opravljati pa moramo poleg svoje obrti še hišna in poljska dela. Za nagrado pa sprejemamo klofute in kletvice. Milostnega honorarja ne dobimo, ker ga porabi gospod šef sam. Ako se pa drzne kdo nasprotovati in zahtevati svojo pravico se ga takoj odslovi z raznimi priimki kot so: komunist in slično... Sedaj se vajenec zateče po pomoč v 'Delavsko zbornico' k social - fašističnim birokratom. Ti ga najprve podučijo in potolažijo, potem pa spravijo nazaj, seveda pod še bolj nesramnimi in nevzdržljivimi pogoji, kot sem že sam občutil. Ko pa postane iz vajenca pomočnik in zahteva mezdo, se ga enostavno odslovi z besedami »Ni dela-kriza« itd. Mesto njega pa vzamejo novega vajenca, ki bo zopet delal brezplačno. Zatorej vajenci organizirajmo se, zakaj v skupnosti je moč. Napačno je govorjenje mnogih vajencev, češ saj bo kmalu prost, kar potrpel bom, bo pa potem bolje. Nič ne bo bolje! Brez borbe ni in nikoli ne bo boljše, ampak vedno slabše.«⁵²

Oblast je odgovorila s povečano policijsko aktivnostjo. V nekaj tednih so aretirali 29 domnevnih pripadnikov komunistične organizacije in odkrili mesto, kjer so komunistični tisk razmnoževali ter hranili. V prikriti jami na vrtu v zgornji Šiški so našli veliko količino komunističnega gradiva; knjige, brošure, časopise, letake, pisma, poročila, okrožnice ter pisma strogo zaupne vsebine. Gradivo je bilo namenjeno organizacijam, celicam in posameznim osebam. Šlo je za navodila o osnovanju čim večjega števila celic in komunističnih organizacij, navodila, kako naj se ravnajo ob posameznih političnih vprašanjih, navodila za stavke delavcev v Celju, Trbovljah, Zasavju, Zagorju in Jesenicah, ter kako naj se te stavke izkorišča za pridobivanje čim večjega števila delavcev za komunistično organizacijo, navodila za delovanje v sindikatih in kako naj se njihovo delovanje usmeri v cilj, da sindikati preidejo v komunistične roke itn. Po njihovi analizi so oblastni organi utemeljeno sumili, da gre za arhiv komunistične združbe, ki naj bi izvajala komunistično propagando. Gradivo naj bi tudi dokazovalo, da je bila skupina povezana s centri na Dunaju in Gradcu, od koder so prejemale denarna sredstva za propagando in publikacije.⁵³

Na osnovi ugotovljenih dejstev je Uprava policije v Ljubljani 3. decembra 1934 pri Državnemu tožilstvu v Beogradu vložila prijavo, to pa je zaradi kršitev Zakona o zaščiti države ter Zakona o sodišču za zaščito države zoper osumljence odredilo preiskovalni zapor, proti Edvardu Kardelju, ki je bil na begu, pa je bila izdana tiralica.

⁵¹ Rojen 6. 3. 1915 v Ljubljani, prebivališče v Ljubljani, jugoslovanski državljani, dijak srednje tehnične šole.

⁵² ARS, AS 1477, šk. 27, Obsodba pred Okrožnim sodiščem v Ljubljani, 18. 3. 1935, str. 2–3.

⁵³ ARS, AS 1477, šk. 27, razvidno iz obeh obtožnic in dokumenta corpus delicti, 18. 12. 1934.

Policiji je bilo tudi naloženo, da odkrije, kateri osumljenci so razpečevali letake, zbere dokazno gradivo ter izvede zaslišanja preiskovancev in prič.⁵⁴

Uprava ljubljanske policije je hkrati napravila poseben izpisek iz evidenc o osumljencih, iz katerega je razvidno, da so bili vsi takrat že stari znanci oblasti, saj jih je imela v evidenci komunistov,⁵⁵ in ga 19. januarja 1935 poslala v vednost SZSD v Beograd. Sodišče je opozorila, da je bila pri vseh osumljencih zaradi suma komunistične propagande opravljena hišna preiskava, nekateri pa so že bili obsojeni na denarne in zaporne kazni. Tako je bil Zoran Dujc⁵⁶ policijsko kaznovan zaradi kaljenja nočnega miru na 75 din globe. O Vidi Bernot⁵⁷ so poročali, »da se je vedno družila z znanimi komunisti«. Oskar Kovačič⁵⁸ je bil avgusta 1934 prijavljen zaradi kršenja Zakona o zaščiti države, prav tako se je vedno »družil samo s komunisti in je tudi radi komunizma izgubil državno službo«. Anton Groznik je bil dvakrat prijavljen zaradi zločina po Zakonu o zaščiti države, novembra 1932 pa pred SZSD obsojen na osem mesecev strogega zapora. Darinka Švent⁵⁹ se »je družila samo s komunisti in je v Ljubljani poizkušala pridobiti več svojih součenk za komunistično propagando, kar se ji je deloma tudi posrečilo«. Vilibald Konte⁶⁰ je bil znani komunistični agitator in novembra 1931 obsojen na sedem mesecev strogega zapora: »Družil se je samo z znanimi komunisti, se z njimi sestajal na samotnih krajih in so ga na takih sestankih nešteto krat opazili organi tukajšnje uprave policije, ki so bodisi slučajno naleteli na te sestanke ali pa prišli do teh sestankov potem nadzorovanja komunistov«. Podobno je bilo s Fedorjem Kovačičem, trikrat je bil že prijavljen, novembra 1933 pa pred SZSD obsojen na 6 mesecev strogega zapora. »Družil se je samo s komunisti in se z njimi sestajal posebno

⁵⁴ ARS, AS 1477, šk. 27, Odredna državnega tožilca, 8. 12. 1934.

⁵⁵ ARS, AS 1477, šk. 27, Izpisek iz evidenc o kaznovani preteklosti osumljenih, 3. 12. 1934.

⁵⁶ Rojen 30. 8. 1911 v vasi Škofje pri Divači, prebivališče v Ljubljani, italijanski državljani, zobotehnik.

⁵⁷ Rojena 26. 6. 1913 v Ljubljani, takrat študentka filozofije, kasneje je postala pravica. Pred vojno komunistična aktivistka, na procesu proti Tepini prvič obsojena. Od decembra 1937 Vida Tomšič. Med vojno aktivna v NOG, na procesu proti Tonetu Tomšiču maja 1942 obsojena na 25 let ječe. Po vojni ves čas na vodilnih mestih v upravno-oblastnih organih. Decembra 1998 je umrla v Ljubljani. V: Osebnosti : veliki slovenski biografski leksikon. Ljubljana 2008, str. 1188.

⁵⁸ Rojen 27. 10. 1918 v Mostu na Soči, aktivist KP in OF, narodni heroj. Pred vojno uradnik Poštne hranilnice, politično aktiven med študentsko mladino, povezan s PK KPJ za Slovenijo. Bil je večkrat zaprt, 1940 v Bileči. Med vojno član glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet. Avgusta 1941 je bil poslan v Trst, kjer je vzpostavil zvezo med KPI in KPS, ustanovil več odborov OF in partijskih organizacij, oblikoval PK KPS za Trst in Slovensko primorje in bil njegov sekretar. Decembra 1941 je bil aretiran, septembra 1942 pa obsojen na 30 let zapora. V italijanskem ujetništvu je zbolel in za posledicami umrl 31. 1. 1944 v Ljubljani. V: Enciklopedija Slovenije, knj. 5. Ljubljana 1991, str. 340.

⁵⁹ Rojena 17. 7. 1913 v Ljubljani, dijakinja 8. razreda realne gimnazije v Ljubljani.

⁶⁰ Rojen 30. 8. 1908 v Pulju, rudarski inženir. V letih 1933-1934 je bil organizacijski sekretar PK KPJ za Slovenijo. Oktobra 1931 pred SZSD v Beogradu prvič obsojen na sedem mesecev strogega zapora, drugič na štiri leta robije v Sremski Mitrovici (tu še na dve leti). Oktobra 1943 se je vključil v partizanski Zagorski odred in od konca 1944 delal v ZAVNOH. Od 1945 je bil direktor rudnika Raša, 1948 vodja oddelka za rudarstvo v ministrstvu za inustrijo. Avgusta 1948 je bil aretiran kot informbirojevec in zaprt na Golem otoku. Umrl je v Ljubljani 4. 9. 1951. V: Enciklopedija Slovenije, knj. 5. Ljubljana 1991, str. 253.

na svojem domu, kjer ima svojo sobo in so tja zahajali dnevno vsi znani komunisti«. Za Alberta Kosa⁶¹ je bilo znano, da se je kot predsednik društva Triglav udeležil neprijavljenega zborovanja, na katerem so razpravljali o resoluciji komunističnih političnih jetnikov, zaradi česar je bil policijsko kaznovan na 500 din globe, in »da se je družil največkrat z akademiki komunisti«. Pri Edvardu Kardelju⁶² pa je bilo do tedaj že sedem hišnih preiskav, sodišču je bil prijavljen dvakrat, leta 1930 je bil pred SZZD v Beogradu obsojen na dve leti strogega zavora. Po izpustitvi je zapustil državo, kar je bil za oblasti dokaz za njegovo krivdo.⁶³

SZZD je 11. februarja 1935 odredilo, da se 16 oseb, in sicer Pavla Tepino, Srečka Žgajnerja,⁶⁴ Sergeja Kraigherja,⁶⁵ Borisa Krajgerja,⁶⁶ Jožeta Slaka,⁶⁷ Oskarja Kovačiča, Zorana Dujca, Ljubana Jakšeta,⁶⁸ Alberta Kosa, Vilibalda Konteja, Petra Stanteta,⁶⁹ Pavla Zibelnika,⁷⁰ Gregorja Bajta,⁷¹ dr. Alfreda Šerka⁷² ter Egona Klobučarja,⁷³ prepelje v Beograd. Tja so morali priti s potniškim vlakom ob 6.30

⁶¹ Rojen 10. 7. 1913 v Pulju, prebivališče v Ljubljani, jugoslovanski državljani, študent prava.

⁶² Rojen 27. 1. 1910 v Ljubljani, marksistični teoretik, politik, državnik, generalpolkovnik JLA, narodni heroj. 1926 se je včlanil v Skoj, 1930 je bil zaradi komunizma pred SZZD v Beogradu obsojen na dve leti strogega zavora. Med leti 1932–1934 je kot eden izmed vidnejših članov razvijal in usmerjal komunistično gibanje v Sloveniji. Po sklepu CK KPJ je leta 1934 ilegalno zapustil državo in odpotoval v Moskvo, kjer je ostal do januarja 1937. Po povratku je organiziral ustanovni kongres KPS v noči 17. na 18. april na Čebinah. Od maja 1938 je kot član novega vodstva KPJ sodeloval pri vseh pomembnih partijskih akcijah. Med vojno je bil ena izmed glavnih osebnosti NOG in KP (član GŠ NOPOJ in IO OF). Po vojni je bil najvplivnejši slovenski politik in zaupni Titov sodelavec, nosilec številnih pomembnih političnih funkcij (predsednik jugoslovanske skupščine, zunanji minister, sekretar CK ZKJ, član predsedstva SFRJ, vodja številnih jugoslovanskih delegacij itn.). Umril je 10. 2. 1979 v Ljubljani. V: Enciklopedija Slovenije, knj. 4. Ljubljana, 1990, str. 412–415.

⁶³ ARS, AS 1477, šk. 27, Poročilo Uprave policije v Ljubljani za SZZD v Beogradu o preteklosti osumljenih komunistov, 19. 1. 1935.

⁶⁴ Rojen 12. 11. 1914 v Ljubljani, jugoslovanski državljani, mehanik.

⁶⁵ Rojen 30. 5. 1914 v Postojni, politik. Študiral medicino, od februarja 1934 član KPJ. Po okupaciji sekretar različnih organov, po pohorski aferi za nekaj časa izključen iz KPS. Po vojni aktiven politik, med drugim guverner Narodne banke Jugoslavije in predsednik skupščine SRS.

⁶⁶ Rojen 14. 2. 1914 v Trojici v Slovenskih goricah, politik, generalpodpolkovnik JLA, narodni heroj. Od 1932 študent gradbeništva, 1934 prvič zaradi komunizma aretiran, 1940 izvoljen v CK KPS. Po okupaciji je opravljal naloge sekretarja v različnih organih, bil izvoljen v SNOO, septembra 1944 postal član IO OF. Po vojni je bil med drugim minister za notranje zadeve LRS. Podpredsednik ZIS, umre 4. 1. 1967 v avtomobilski nesreči.

⁶⁷ Rojen 26. 8. 1902 v vasi Gornje Vrhe, prebivališče v Ljubljani, jugoslovanski državljani, uradnik Okrožnega urada za varnost delavcev.

⁶⁸ Rojen 29. 5. 1912 na Vranskem pri Celju, prebivališče v Ljubljani, jugoslovanski državljani, študent prava.

⁶⁹ Rojen 4. 5. 1914 v Celju, generalpodpolkovnik, narodni heroj. 1933 sprejet v KPJ, prvič aretiran 1934, drugič 1938. Med vojno ves čas na vodilnih vojaških položajih, po vojni načelnik štaba in komandant 4. armade. Umril 30. 4. 1980 v Črni pri Kamniku.

⁷⁰ Rojen 9. 1. 1910 v Podutiku, prebivališče v vasi Zapuže, jugoslovanski državljani, kolarski pomočnik.

⁷¹ Rojen 3. 3. 1901 v Šotenbergu, prebivališče v Ljubljani, jugoslovanski državljani, krojaški pomočnik.

⁷² Rojen 17. 2. 1910 v Münchnu, prebivališče v Ljubljani, jugoslovanski državljani, lekarnar.

⁷³ Rojen 9. 12. 1907 v Sremski Mitrovici, prebivališče v Ljubljani, jugoslovanski državljani.

zjutraj: »V slučaju da sprovedba v dveh partijah ne povzroča znatno večih stroškov, bi bilo najbolje, da se jih odpošlje v dveh partijah in sicer tako, da prvih 8 pride v Beograd 11 februarja ob 6.30, drugih osem pa drugi dan ob isti uri ali pa mogoče dva ali tri dni pozneje.« To pa zato, »ker bi se lažje onemogočilo medsebojno dogovarjanje. Organe, ki bodo obdolžence spremljali v Beograd je treba opozoriti na to, da je Konte Vilibald nevaren v tem smislu, da bo poskušal eventuelno pobegniti. Poleg tega bo tudi on izrabil priliko da vpliva na druge obtožence«. ⁷⁴ Z beograjskega kolodvora so bili prepeljani v zapore na Ado Ciganlijo. ⁷⁵

Med prebiranjem zapisnikov zaslišanj lahko opazimo različne taktike zagovorov obtoženih. Nekateri so zanikali kakršnokoli sodelovanje s komunisti, drugi so v celoti ali le deloma pritrdili, tretji so dejanja obžalovali. Dujc je npr. dejal, da se je sam odločil za sodelovanje v komunistični organizaciji in da so ga učili, »kako se mora v slučaju aretacije zadrževati na policiji«. ⁷⁶ Zibelnik je priznal, da je posedoval razmnoževalni aparat, ni pa priznal sodelovanja v komunističnem gibanju, ki »spravi človeka samo v nesrečo«. ⁷⁷ Prvoobtoženi Tepina ⁷⁸ je priznal svojo kurirsko dejavnost za komunistično organizacijo, a hkrati poudaril, da mu komunistični program idejno ni bil znan in da je vse storil iz »simpatije do delavcev, katerega slab položaj mu je bil znan. Ali globlje se s temi vprašanji ni pečal«. ⁷⁹ Žgajner, pri katerem so našli arhiv organizacije, je dejal, »da nikdar ni bil in tudi danes ni komunističnega prepričanja« in da mu je to početje ugajalo »iz tajinstvenosti«, da pa je hotel tik pred aretacijo prekiniti vse zveze s komunističnim delovanjem. ⁸⁰ Bajt pa se je kesal, »da mu je žal, da se je mešal v to stranko in da je storil to le zaradi tega, ker je mislil, da bo nekaj zaslužil«. ⁸¹ Na podlagi zapiskov zaslišanj seveda težko ocenimo, ali so bila priznanja izsiljena ali prostovoljna, se pa da iz ponavljajočih trditev in navzkrižnih zaslišanj posameznih obtožencev sklepati o krivdi nekaterih izmed njih.

Dober teden po prihodu v Beograd, po opravljeni preiskavi ter zaslišanjih so bili obtoženci posamezno privedeni iz celic zapora Ade Ciganlije in seznanjeni z vsebino obtožnice. ⁸² Ta jih je bremenila povzročitve deliktov po 1. členu Zakona o zaščiti države, in sicer v točkah 1, 2, 4, 5 in 6 ter prestopka po 34. členu Kazenskega zakonika. ⁸³ Vsi so bili obtoženi članstva v Komunistični partiji Jugoslavije, ki naj bi na območju Dravske banovine izvajala komunistično ustno in pisno propagando. Kot člani »zločinske organizacije« naj bi se povezali s tujino, od koder so prejeli pomoč v denarju, navodila za izvrševanje propagande ter različno komunistično gradivo, časo-

⁷⁴ ARS, AS 1477, šk. 27, Navodilo preiskovalnega sodnika Okrožnemu sodišču v Ljubljani, 6. 2. 1935.

⁷⁵ ARS, AS 1477, šk. 27, Poročilo zapora Ade Ciganlije, 19. 2. 1939.

⁷⁶ ARS, AS 1477, šk. 27, Zapisnik, 12. 12. 1934.

⁷⁷ ARS, AS 1477, šk. 27, Zapisnik zaslišanja obdolženca, 9. 12. 1934.

⁷⁸ ARS, AS 1477, šk. 27, Zapisnik zaslišanja obdolženca, 11. 12. 1934.

⁷⁹ ARS, AS 1477, šk. 27, Zapisnik zaslišanja obdolženca, 8. 12. 1934.

⁸⁰ ARS, AS 1477, šk. 27, Zapisnik zaslišanja obdolženca, 8. 12. 1934.

⁸¹ ARS, AS 1477, šk. 27, Zapisnik zaslišanja obdolženca, 20. 12. 1934.

⁸² ARS, AS 1477, šk. 27, Poročilo zapora Ade Ciganlije, 19. 2. 1939.

⁸³ ARS, AS 1477, šk. 27, Obtožnica SZSD v Beogradu, 14. 2. 1935.

pise (Delo, Proletarec, Proleter, Hrvaška pot, Mladi Leninist) ter 40 različnih brošur. Obtožnica jih je nadalje bremenila izdajanja lastnih časopisov (Rdeči prapor, Rdeči signali, Mladi udarnik, Celica), izdelave 41 različnih letakov ter izdelave 17 letakov ob različnih delavskih stavkah. Kovačič naj bi tudi učil, kako s ciklostilom razmnoževati letake, Žgajner naj bi vse komunistično gradivo skrival v skrivališču, od koder so ga razpečevali, Tepina je bil obtožen opravljanja kurirskih del v Sloveniji, Šerko pa naj bi služil kot povezava z Gradcem. Konte in Stante naj bi organizirala komunistične celice in ustno pozivala delavce tovarne Westen v Celju k stavki, Konte pa je bil tudi obtožen, da je v razgovoru s Kranjčevu dejal, da imajo zdaj za kralja »mladog šarkovca«, s čimer naj bi storil še prestopke proti časti po 307. členu Kazenskega zakonika.⁸⁴

Po zaključku glavne razprave, poteka katere ne moremo rekonstruirati, saj nimamo na voljo uradnih zapisnikov, poročila v časopisih pa so bila cenzurirana, je bilo 13 obtoženih 8. marca 1935 po večini točk obtožnice spoznanih za krive. Šestim je bila dosojena kazen robije⁸⁵, in sicer Vilibaldu Konteju štiri leta, Oskarju Kovačiču in Zoranu Dujcu eno leto in pol, Ljubanu Jakšetu, Gregorju Bajtu in Jožetu Slaku pa eno leto. Na kazen strogega zavora⁸⁶ so bili obsojeni; Srečko Žgajner na 3 leta, Boris Kraigher na 2 leti in pol, Sergej Kraigher, Peter Stante in Pavle Tepina na 2 leti, Pavle Zibelnik in Alfred Šerko pa na 1 leto. Albert Kos in Egon Klobučar sta bila oproščena vseh obtožb.⁸⁷

Druga Skupina osumljencev, ki je ostala v zaporih Okrožnega sodišča v Ljubljani, je poizkušala preiskovalni zapor odpraviti s pritožbo, vendar je bila prošnja zavrnjena.⁸⁸ 14. februarja 1935 so stopili v gladovno stavko z zahtevami, da se jim »dovoli brezplačna razsvetljava do 21. ure zvečer, da se jih razmesti v skupne celice, dovoli neomejeno donašanje tobaka in podobno. Zlasti pa zahtevajo, da se jim izboljša prehrana«.⁸⁹ Drugi dan so dejansko začeli s stavko, a jih je upravnik v odgovor razmestil po samicah in jim odvzel vse ugodnosti, ki so jih uživali dotlej. V poročilu je še pripisal, da se bo nanje poskušalo »vplivati s primernimi sredstvi, da stavko opuste«.⁹⁰ Zaprtim komunistom so moralno podporo izražali somišljeniki na prostosti, kar lahko sklepamo iz poročila upravnika policije v Ljubljani, ki je Državnemu tožilstvu v Beograd poročal: »V prigribu mi je čast predložiti prepis letaka, kakršnih se je našlo danes na hodnikih Univerze Kralja Aleksandra I. v Ljubljani 10 komadov. Ti letaki se nanašajo

⁸⁴ ARS, AS 1477, št. 27, Obtožnica SZDD v Beogradu, 14. 2. 1935.

⁸⁵ Robija je bila najtežja prostostna kazen, ki se je odmerila dosmrtno ali za čas od enega do dvajset let. Kazen robije je bila predvidena za težka kazniva dejanja storjena iz nečastnih nagibov.

⁸⁶ Strogi zapor je bila prostostna kazen, zagrožena za kazniva dejanja, ki niso bila tako težka, da bi zaslužila robijo, a so bila prav tako storjena iz nečastnih motivov. Kazen zavora se je odmerjala v razponu od sedmih dni do pet let.

⁸⁷ ARS, AS 1477, š. 27, Obsodba SZDD v Beogradu, 8. 3. 1935.

⁸⁸ ARS, AS 1477, š. 27, Rešitev SZDD v Beogradu, 24. 12. 1934.

⁸⁹ ARS, AS 1477, š. 28, Službena beležka, 12. 2. 1935. Gladovna stavka je bila pogosta metoda boja komunistov za izboljšanje njihovega položaja v zaporih. Znana so poročila iz Maribora, Bileće in Sremske Mitrovice. Več o tem France Filipič: Gladovna stavka v moški kaznilnici v Mariboru v avgustu in septembru 1936. V: Kronika, 1983, št. 2-3, str. 209–219.

⁹⁰ ARS, AS 1477, š. 27, Poročilo Predsedništva okrožnega sodišča v Ljubljani, 14. 2. 1935.

na proces, ki se vodi zoper priprte komuniste Tepina Pavel in drugi, katerih ena polovica je odpravljena v Beograd, kjer se bo vršila razprava, dočim ima druga polovica biti sojena pri Okrožnem sodišču v Ljubljani. Čast mi je opozoriti na dejstvo, da se vrši slična agitacija po dravski banovini tudi ustno in v zaprtih pismih, kar je brezdvomno v škodo ugleda države«. ⁹¹

18. marca 1934 je bila skupini 14 preiskovancem v Ljubljani vročena obtožnica, in sicer Ladislavu Cvernu, ⁹² Karlu Gorjanu, Antonu Žerjalu, ⁹³ Rudolfu Srimšku, ⁹⁴ Antonu Marinčku, ⁹⁵ Štefanu Šloserju, ⁹⁶ Emi Kranjc, ⁹⁷ Stanislavu Stegenšku, ⁹⁸ Ivanu Ošu, ⁹⁹ Francu Šmonu, ¹⁰⁰ Vidi Bernot, ¹⁰¹ Josipu Hafnerju, ¹⁰² Josipu Škorjancu ¹⁰³ in Darinki Švent. ¹⁰⁴

Vsebinsko sta si obtožnici Okrajnega sodišča v Ljubljani in SZSD v Beogradu zelo podobni. Vse preiskovance pred Okrajnim sodiščem v Ljubljani je obtožnica bremenila članstva v komunistični stranki in udeležbe na sestankih, s čimer so podpirali združbo, »ki ima za namen propagando komunizma, terorizem in nelegalno prilastitev oblasti z nasiljem«. Tudi ta skupina je bila obtožena izdelave, tiskanja, razmnoževanja in razširjanja komunističnih časopisov in letakov z vsebino, ki meri na to, »da je treba politični in socialni red v državi spremeniti z zločinstvom in nasiljem«. Poleg splošnih obtožb so bili še dodatno obtoženi, da je npr. Gorjan nagovarjal k vlomu v pisarno tovarne Durič, kjer naj bi pridobili pisalni stroj, Bernotova naj bi bila odgovorna za pridobitev prvoobtoženega Pavla Tepine za vstop v komunistično organizacijo, Škorjanc je bil obtožen vodenja komunistične organizacije v steklarni v Rogaški Slatini, Ošo naj bi sodeloval pri organizaciji stavke v tovarni Westen, Šmon pa je v Novi Cerkvi »v svoji spalnici skrival Vilibalda Konteja«. S svojim delovanjem so prav tako kršili prvi člen Zakona o zaščiti države v točkah 1, 2 in 6 ter 31. člen Kazenskega zakonika. ¹⁰⁵

Tajna glavna razprava je pred Okrožnim sodiščem v Ljubljani in pod predsedstvom Franca Orožna potekala med 15. in 18. aprilom 1935. Večinoma so bile točke obtožnice potrjene. Franc Šmon je bil obsojen na petmesečni zapor, vsi drugi pa na strogi zapor, in sicer Ivan Ošo na eno leto in štiri mesece, Darinka Švent na eno leto in dva meseca, Karl Gorjan na 12 mesecev, Ema Kranjc na deset mesecev, Vida Ber-

⁹¹ ARS, AS 1477, šk. 28, Poročilo Uprave policije v Ljubljani, 23. 2. 1935.

⁹² Rojen 26. 8. 1917 v Ljubljani, galanterijski vajenec v Ljubljani.

⁹³ Rojen 28. 9. 1915 v Rojanu, dijak 8. razreda humanistične gimnazije v Ljubljani.

⁹⁴ Rojen 8. 9. 1916 v Ljubljani, mizarski vajenec v Ljubljani.

⁹⁵ Rojen 17. 5. 1916 v Cerkljah ob Krki, dijak 8 razreda klasične gimnazije v Ljubljani.

⁹⁶ Rojen 26. 12. 1907 v Ljubljani, mizarski vajenec v Ljubljani.

⁹⁷ Rojena 14. 10. 1913 v Ljubljani, vezilja v Ljubljani.

⁹⁸ Rojena 24. 2. 1914 v Trbovljah, natakara v Sp. Hudinji.

⁹⁹ Rojen 21. 4. 1914 v Buzetu, delavec v Sp. Hudinji pri Celju.

¹⁰⁰ Rojen 19. 8. 1907 v Lokah pri Sv. Juriju ob Taboru, kaplan v Novi Cerkvi pri Celju.

¹⁰¹ Rojena 26. 6. 1913 v Ljubljani, študentka filozofije v Ljubljani.

¹⁰² Rojen 4. 3. 1904 v Ljubljani, uradnik okrožnega urada v Ljubljani.

¹⁰³ Rojen 7. 2. 1913 v Zagorju ob Savi, steklobrusač v Rogaški Slatini.

¹⁰⁴ Rojena 17. 7. 1913 v Ljubljani, dijakinja 8 razreda realne gimnazije v Ljubljani.

¹⁰⁵ ARS, AS 1477, šk. 27, Obtožnica Okrožno sodišče Ljubljana, 18. 3. 1935.

not in Anton Žerjal na devet mesecev, Stepislav Stegenšek na osem mesecev, Ladislav Cvern na sedem mesecev ter Štefan Šloser in Rudolf Srimšek na šest mesecev. Antonu Marinčku, Josipu Hafnerju in Josipu Škorjancu krivda ni bila dokazana.¹⁰⁶

Po obračunu s to skupino so oblasti menile, »da je bila odkrita in polovljena večina njih ter s tem paralizirana nadaljnja akcija komitetov. Po tem se v Ljubljani in Dravski banovini ne pojavljajo več letaki, niti se ne vrši več kakšna komunistična propaganda«. ¹⁰⁷ Takšni represivni ukrepi so močno krnili akcijsko moč komunistične partije, kar je čutila še vse leto 1935. Se je pa plasti v drugi polovici tridesetih let počasi notranje in zunanje krepila in organizacijsko relativno močna, čeprav še vedno obrobna politična sila, dočakala začetek druge svetovne vojne. Oblast v razburkanem obdobju med obema vojnama ni znala ali zmogla uspešno vladati, zato so iz loterije notranje in zunanjepolitičnih okoliščin med drugo svetovno vojno komunisti izšli kot zmagovita politična stran, uspešno izvedli socialistično revolucijo, prevzeli oblast ter se lotili obnove države, mozaiku politične represije pa dodali svoj kamenček.

Sodni proces proti Mirku Bitencu in 11 soobtožencem (1948)

»Naša država se bo energično očistila vseh vohunov in banditov.« (Javni tožilec LRS Vladimir Krivic v zaključnem nagovoru na t. i. Bitenčevem procesu)¹⁰⁸

Generacija v predvojni Jugoslaviji preganjanih političnih nasprotnikov režima je po vojni tako dolgo zadrževana čustva, dodatno razburkana v vojni izkušnji, sprostila tako v pozitivni smeri, npr. obnova od vojne opustošene države, kakor tudi v izrazito negativni. Novi socialistični družbeno-politični sistem je bil tako že na samem začetku omadeževan s krivo dejanskih in potencialnih političnih in razrednih nasprotnikov.

Po izvensodnem obračunu z okupatorjem in njegovimi sodelavci so glavno orodje državnega nasilja spet postala sodišča. Sprva pred vojaškimi sodišči,¹⁰⁹ nato pred senati Sodišča narodne časti,¹¹⁰ od srede septembra 1945 pa še pred rednimi sodišči¹¹¹ so bili obsojeni številni nasprotniki nove ljudske oblasti. Po grobih ocenah je bilo

¹⁰⁶ ARS, AS 1477, šk. 27, Obsodba Okrožnega sodišča Ljubljana, 17. 9. 1935.

¹⁰⁷ ARS, AS 1477, šk. 27, Obtožnica SZSD v Beogradu, 14. 2. 1935, str. 20.

¹⁰⁸ Slovenski poročevalec, 17. 4. 1948, str. 3.

¹⁰⁹ Več v Damijan Guštin: Razvoj vojaškega sodstva slovenskega odporniškega gibanja 1941-1945. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2004, št. 1, str. 49-63; Tadeja Tominšek Čehulič: Partizansko sodstvo v Sloveniji med drugo svetovno vojno - kaznovalna politika in vprašanje smrtnih kazni. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2009, št. 2, str. 83-95.

¹¹⁰ Več npr. v Milko Mikola: Sodišče slovenske narodne časti. V: Arhivi, 1993, št. 1-2, str. 15-16; Mateja Čoh: »V imenu slovenskega naroda: Krivi!«. V: Zgodovina za vse, 2000, št. 1, str. 66-80; Roman Brunšek: Procesi pred sodiščem slovenske narodne časti v Ljubljani. V: Kronika, št. 1/2 (1995), str. 106-114.

¹¹¹ Več Roman Ferjančič, Lovro Šturm: Brezpravje – slovensko pravosodje po letu 1945. Ljubljana 1998 (dalje Ferjančič, Šturm, Brezpravje).

med letoma 1945 in 1951 procesiranih med 20.000¹¹² do 25.000 ljudi,¹¹³ od tega jih je bilo okoli 8.000 obsojenih.

Osnovni namen povojnih političnih sodnih procesov¹¹⁴ je bila konsolidacija komunistične oblasti in obračun z dejanskimi ali potencialnimi političnimi in razrednimi nasprotniki, pa tudi kaznovanje zajetih nacističnih vodij in sodelavcev z okupatorjem. Glavni politični nasprotniki novega režima naj bi bili pripadniki političnih strank predvojnega režima, Cerkev in drugi ideološki nasprotniki, nekateri tudi v Osvobodilni fronti in partiji, ter določene nacionalne skupine. Poleg klasične opredelitve političnih nasprotnikov postanejo nasprotniki nove ljudske oblasti tudi nekateri iz slojev trgovcev, industrialcev, obrtnikov, kulakov, meščanstva (zlasti tujega) itn.

Povojni sodni procesi so potekali na osnovi obtožb, ki so temeljile na različnih oblikah povezovanja ali sodelovanja z okupatorjem, političnimi nasprotniki v emigraciji, s tujimi obveščevalnimi službami, ter na osnovi različnih oblik ogrožanja obstoja, varnosti ali razvoja novega socialističnega sistema. Sodni procesi so bili javni ali tajni, z različnimi vzroki in posledicami. Bili so »pomemben sestavni del novega ideološkega in političnega sistema«.¹¹⁵ Še več, postali so »institucija političnega sistema, poglavito sredstvo za doseganje »zmag« v dejanskih socialnopolitičnih spopadih, pa tudi v pričakovanih, domnevnih ali samo namišljenih spopadih«.¹¹⁶ Za povojno obdobje je značilno, da je imela večina sodnih procesov politično konotacijo, saj so bili namenjeni bodisi odstranitvi političnih nasprotnikov, bodisi uveljavitvi političnih agend komunistične oblasti. Temu pritrjuje tudi Jerca Vodušek Starič, ko pravi, da je bila večina sodnih procesov političnih zato, »ker je bila težnja po tem, da so vse nasprotnike obravnavali kot »ljudske« sovražnike, ker je bilo eno glavnih kaznivih dejanj nasprotovanje novi oblasti, ker je bila podlaga za procese pogosto politična, ker so za preiskovanje takih zadev ustanovili posebno vojaško obveščevalno (in politično) policijo, ker so zahtevali, da se pravna določila podredijo politični liniji in ker je večina postopkov tekla po hitrem postopku«.¹¹⁷

¹¹² Omenja se število 20.000 ljudi za sodne postopke in 25.000 za sodne ter administrativne postopke. — Božo Repe: Politična represija v socialistični Sloveniji. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2004, št. 1 (dalje Repe, Politična represija), str. 85.

¹¹³ 25.000 ljudi obravnavanih v sodnih postopkih. V: Vasko Simoniti: Permanentna revolucija, totalitarizem, strah. V: Temna stran meseca – Kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990. Ljubljana 1998, str. 31.

¹¹⁴ O povojnih političnih sodnih procesih v Sloveniji gl. več v: Repe, Politična represija, str. 83–94; Božo Repe: Povojni sodni procesi. V: Zbornik referatov in razprave s simpozija – Povojna zgodovina na Slovenskem. Slovenj Gradec 1992, str. 54–63; Jerca Vodušek-Starič: Ozadje sodnih procesov v Sloveniji v prvem povojnem letu. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1992, št. 1–2, str. 139–153 (dalje Vodušek Starič, Ozadje sodnih procesov); Usoda slovenskih demokratičnih izobražencev : Angela Vode in Boris Furlan, žrtvi Nagodetovega procesa. Ljubljana 2001; Milko Mikola: Sodni procesi na Celjskem 1944–1951. Celje 1995; dobra mikroanaliza sodnega procesa, ki pa je med letoma 1945 in 1958 potekal v Italiji, torej državi, v kateri je bila vzpostavljena parlamentarna demokracija, v: Nevenka Troha: Partizani Beneške čete pred italijanskim sodiščem. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2010, št. 3, str. 53–78.

¹¹⁵ Repe, Politična represija v socialistični Sloveniji, str. 86.

¹¹⁶ Ferjančič, Šturm, Brezpravje, str. 32.

¹¹⁷ Vodušek Starič, Ozadje sodnih procesov, str. 152.

Iz pregleda odmevnejših političnih sodnih procesov iz obdobja po drugi svetovni vojni lahko opazimo nekaj značilnosti, ki so oblastem omogočale njihovo učinkovito instrumentalizacijo zato, da so učinkovito obračunavale s svojimi nasprotniki. Prva je bila v tem, da je nova ljudska oblast s prirejanjem »show trials«, spektakularnih in dobro propagiranih skupinskih sodnih procesov, jasno in glasno vzpostavljala nove paradigme ravnanja z različnimi kategorijami obtožencev. S takšno kolektivno manipulacijo je lahko medvojni »emocionalni kapital« prenašala na mirnodobne povojne razmere ter s tem posredno krepila svojo legitimnost. Druga značilnost pa je bila v tem, da so v skupinskih sodnih procesih različne kategorije obtožencev združevali pod ohlapno definiranim pojmom narodnega izdajstva, kar je povezano z že omejeno problematiko definiranja političnega delikta. Zlasti očitno je bilo vključevanje pripadnikov Rimskokatoliške cerkve v različne kategorije političnih sodnih procesov. Če tem značilnostim prištejemo še popolnoma podrejeno sodstvo in politično policijo, ki je bila izključno pristojna za aretacije in preiskave v primeru suma političnih kaznivih dejanj, je to pomenilo širok manevrski prostor za politične pritiske in onemogočanje različnih kategorij političnih in razrednih nasprotnikov. Ostrina politične represije preko sodnih procesov začne popuščati na začetku petdesetih let. Še med letoma 1947 in 1952 je bilo zaradi političnih deliktov obsojenih okoli 1000 oseb na leto, leta 1952 207, 1953 pa le še 91.¹¹⁸

Na kratko se bom dotaknil nekaterih najbolj značilnih tipov političnih sodnih procesov, v okviru katerih so obračunali z večino političnih nasprotnikov. Pred tem je treba poudariti, da so povojni politični sodni procesi potekali tako v kontekstu socialistične revolucije kakor tudi v kontekstu mednarodne paradigme kaznovanja t. i. vojnega zločinstva in kolaboracije. Na Potsdamski konferenci,¹¹⁹ ki je bila od 17. julija do 2. avgusta 1945, je bilo med drugim sklenjeno: »*Vojne zločince in osebe, ki so sodelovali pri pripravi ali izvedbi dejavnosti nacistov, ki so imele za posledico grozovitosti ali vojne zločine oz. so vodile k njim, bodo prijete in postavljene pred sodišče*«. Na tej osnovi so se v večjem delu Evrope odvijale različne oblike epuracij. V Franciji, kjer je bil odmeven politični sodni proces proti maršalu Phillipu Petainu, in kjer je šlo za množično kolaboracijo, je bilo v divjih čiščenjih ubitih okoli 10.000 oseb. Na sodnih procesih je bilo obsojenih okoli 133.000 oseb; 7.037 oseb na smrt (izvršenih le 791), 49.000 na t. i. »degradation nationale«, 39.200 na prisilno delo in različne zaporne kazni, več kot 37.000 pa jih je bilo oproščenih. Na Norveškem, znan je sodni proces proti Vidnkungu Quizlingu, so se v preiskavi znašli 3 % prebivalstva (93.000). Od teh je bilo pred sodišči obsojenih več kot 20.000 oseb; 30 na smrt (izvedenih 25 usmrtitev), 72 na dosmrtno ječo, 4834 oseb pa je dobilo kazni v višini od enega

¹¹⁸ Mateja Režek: Med resničnostjo in iluzijo: slovenska in jugoslovanska politika v desetletju po sporu z Informbirojem (1948–1958). Ljubljana 2005, str. 73.

¹¹⁹ Dušan Nečak, Božo Repe: Oris sodobne obče in slovenske zgodovine. Ljubljana 2003, str. 181. Več o problematiki kaznovanja vojnih zločinov npr. Patricia Heberer, Jürgen Matthäus: Atrocities on trial - historical perspectives on the politics of prosecuting war crimes. Washington 2008.

do treh let. Podobni procesi so potekali tudi na Nizozemskem, Danskem, v Belgiji, Luksemburgu in drugje.¹²⁰

Najodmevnejši sodni proces proti vojnim zločincem so bili t. i. nürnberški sodni procesi proti najvidnejšim članom političnega, vojaškega in gospodarskega vodstva nacistične Nemčije. Skupaj je bilo izrečenih 11 smrtnih kazni.¹²¹ Intenzivne oblike politične represije, tudi preko političnih sodnih procesov, so spremljale procese sovjetizacije t. i. Vzhodnega bloka.¹²² V Bolgariji je bilo v divjih čiščenjih do poletja leta 1945 likvidiranih več kot 20.000 oseb, sodišča pa so od septembra 1944 do marca 1945 na 135 sodnih procesih obsodila 9155 ljudi; 2730 na smrtno kazen, 1307 na dosmrtni zapor in 4312 na kazni zapora do 20 let. Razmere na Poljskem so bile bolj zapletene, v divjih čiščenjih so usmrtili okoli 8700 oseb. Sodišča pa so med letoma 1946 in 1953 obsodila 65.000 ljudi, od tega političnih nasprotnikov okoli 25.000. Podobni procesi epuracij so potekali tudi na Madžarskem, v Romuniji, manj v Vzhodni Nemčiji.¹²³

V Sloveniji je bil glavni sodni proces proti tujim vojnim zločincem t. i. Rainerjev proces,¹²⁴ na katerem so med 10. in 19. julijem 1947 pred vojaškim sodiščem IV. armade v Ljubljani sodili 14 visokim nacionalsocialističnim funkcionarjem in vojaškim osebam, obtoženim za zločine, ki so jih storili med okupacijo Slovenije. Proces je imel več politično-propagandnih konotacij. Zunanjepolitično ga umeščamo v kontekst pogajanj za rešitev spornega vprašanja meje z Avstrijo, notranjepolitično pa za katarzo skozi obračun s kaznovanjem vojnih zločincev in za prenos maščevalnega momenta na sodelavce z okupatorjem, tudi na škofa Gregorija Rožmana¹²⁵ in kolaboracijo katoliške cerkve.¹²⁶

Druga značilna paradigma povojnih oblik epuracij je bil obračun s kolaboracijo. Za prvi večji sodni proces proti sodelavcem z okupatorjem, čeprav v izrednih medvojnih razmerah, lahko štejemo Kočevski proces oktobra 1943, na katerem so sodili pripadnikom četništva in vaških straž.¹²⁷ S Sodiščem narodne časti (SNČ), ki je delovalo med 5. junijem in 25. avgustom leta 1945, je bil utemeljen pojem »narodne

¹²⁰ Boris Mlakar: Epuracija in povojne žrtve v Zahodni Evropi. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1996, št. 1–2, str. 201–205.

¹²¹ Več v Michael R. Marrus: The Nuremberg War Crimes Trial 1945–46 : a Documentary History. New York 1997.

¹²² Žiga Koncilija: Sovjetizacija vzhodne Evrope po drugi svetovni vojni. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2010, št. 1, str. 157–176.

¹²³ Cvetković, Između srpa i čekića, str. 65–78.

¹²⁴ ARS, fond Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, 1918–2004 (AS 1931), Rainerjev proces, šk. 554–564. Dobra študija sodnega procesa: Alfred Elste, Michael Koschat, Hanzi Filipič: Nacistična Avstrija na zatožni klopi : anatomija političnega spektakularnega procesa v komunistični Sloveniji. Celovec-Ljubljana-Dunaj 2002.

¹²⁵ Več Tamara Griesser-Pečar, France Dolinar: Rožmanov proces. Ljubljana 1996.

¹²⁶ Več Tamara Griesser-Pečar: Cerkev na zatožni klopi sodni procesi, administrativne kazni, posegi "ljudske oblasti" v Sloveniji od 1943 do 1960. Ljubljana 2005 (dalje Griesser-Pečar: Cerkev na zatožni klopi).

¹²⁷ Več Tone Ferenc: Dies Irae : četniki, vaški stražarji in njihova usoda jeseni 1943. Ljubljana 2002, str. 463–474.

časti«. ¹²⁸ Sodišče je sodilo obtoženim sodelovanja z okupatorjem na političnem, propagandnem, umetniškem, gospodarskem in upravnem področju.

Od septembra 1945 naprej pa obtožbe sodelovanja z okupatorjem prevladujejo tudi na rednih sodiščih. V to kategorijo sodita dva večja procesa – t. i. božični ¹²⁹ in Rupnikov sodni proces. ¹³⁰ Namen obeh je bil obračunati z vplivnimi in ljudski oblasti potencialno nevarnimi nasprotniki komunizma in tudi z Rimskokatoliško cerkvijo. Na božičnem procesu je med 19. in 23. decembrom 1945 pred Okrožnim sodiščem v Ljubljani na zatožno klop sedlo 34 predstavnikov Slovenske, Sokolske, Narodne legije, t. i. plave garde, organizatorjev vaških straž in domobranskih enot. Pet jih je bilo obsojenih na smrt z obešenjem, enajst na smrt z ustrelitvijo (izvedena le ena), ostali pa na odvzem prostosti od 10 do 20 let. Ves čas se je poudarjala krivda Cerkve v smislu: »*Levji delež je doprinesel zopet klerikalni tabor reakcije*«. ¹³¹ Obsojenih je bilo pet duhovnikov, navezovalo pa se je tudi že na škofa Gregorija Rožmana, ki je bil ena izmed osrednjih figur na Rupnikovem procesu. Ta proces, ki je bil sicer del širše gonje jugoslovanskih oblasti, ¹³² je veljal za enega izmed najpomembnejših povojnih procesov zoper sodelavce z okupatorjem in tudi predvojne politike. Potekal je med 21. in 30. avgustom 1946, ko so na zatožno klop sedli domobranski general Leon Rupnik, njegov pomočnik Milan Vizjak, general SS Erwin Rösener, vodja uprave policije Lovro Hacin ter v odsotnosti škof Gregorij Rožman in Miha Krek. Obtoženi so bili organiziranja t. i. bele garde in domobranstva oz. sodelovanja z okupatorjem v političnem in vojaškem smislu. Rupnik je bil obsojen na smrt z ustrelitvijo, Rösener in Hacin na smrt z obešenjem ter zaplembo celotnega premoženja, ostali pa na visoke zaporne kazni s prisilnim delom.

Po letu 1946 začnejo obtožbe kolaboracij, čeprav so prisotne še naprej, postopoma zamenjevati obtožbe vohunjenja, sovražne propagande, ilegalnega povezovanja z emigracijo in tujimi obveščevalnimi službami. S takšnimi obtožbami nastopijo oblasti tudi zoper politične nasprotnike v Osvobodilni fronti in partiji. Eden od največjih sodnih procesov zoper opozicijo v OF je t. i. Nagodetov proces. ¹³³ Na njem so med 29. julijem in 18. avgustom 1947 pred senatom Vrhovnega sodišča LRS v Ljubljani poleg Črtomirja Nagodeta sodili še 14 članom nekdanje Stare pravde, ¹³⁴ ki so se za-

¹²⁸ Pojem narodne časti in vloga SNC je bil definiran v več člankih, objavljenih v Slovenskem poročevalcu in Ljudski pravici. »O narodni časti«. Ljudska pravica, 8. 6. 1945.

¹²⁹ ARS, AS 1931, božični proces, šk. 531–535.

¹³⁰ ARS, AS 1931, Rupnikov proces, šk. 540–547; Dušan Željeznov: Rupnikov proces. Ljubljana 1980, str. 9–10; Ljudska pravica, 31. 8. 1946, str. 3; Proces proti vojnim zločincem in izdajalcem Rupniku, Rösenerju, Rožmanu, Kreku, Vizjaku in Hacinu. Ljubljana 1946, Slovenski knjižni zavod.

¹³¹ Slovenski poročevalec, 16. 12. 1945.

¹³² Istočasno sta potekala procesa zoper Dražo Mihailovića v Beogradu in zoper kardinala dr. Alojzija Stepinca v Zagrebu.

¹³³ ARS, AS 1931, Nagodetov proces, šk. 568–590; Žiga Koncilija: Politični sodni procesi in komentarji javnosti ob Nagodetovem procesu. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2011, št. 1 str. 221–240.

¹³⁴ Stara pravda je bila ilegalna organizacija liberalno usmerjenih slovenskih izobražencev, zagovornikov socialnih reform in naslonitve na SZ. Nastala je maja 1941, avgusta so njeni člani vstopili v OF, v začetku leta 1942 pa zaradi sporov glede odnosa do legitimne vlade in četniškega gibanja v Srbiji izstopili.

vzemali za večstrankarsko demokracijo in nasprotovali partijskemu monopolu. Obtožnica jih je bremenila poskusa ustanavljanja legalne opozicije proti ljudski oblasti, sodelovanja s tujimi obveščevalnimi službami, povezovanja s sovražno emigracijo in netočnega prikazovanje razmer v Sloveniji in Jugoslaviji v tujih časopisih. 12. avgusta 1947 so bili Nagode, Boris Furlan in Franjo Sirc obsojeni na smrt (usmrčen je bil samo Nagode), drugi na daljše zaporne kazni s prisilnim delom.

Vrhunec političnih sodnih procesov so v Sloveniji t. i. Dachauski procesi.¹³⁵ V tej »jugo«¹³⁶ varianti stalinističnih procesov je oblast svojim ideološkim somišljenikom sodila na osnovi skonstruiranih in izmišljenih obtožb. Namen procesov je bil, »da bi vnaprej določena politična hipoteza o »sovražnikih«¹³⁷ dobila videz zakonitosti«. Skupaj je bilo deset sodnih procesov, ki so potekali pred vojaškim in Okrožnim sodiščem v Ljubljani. Prvi, t. i. veliki Dachauski proces zoper Branka Diehla in soobtožene, je bil aprila 1948, zadnji pa je bil sodni proces zoper Borisa Fakina (Igorja Torkarja), Ludvika Mrzela in Marjana Petraka oktobra 1949. Te nekdanje taboriščnike so obsodili sodelovanja z gestapom ter vohunstva za »zahodne imperialiste«. Obsojenih je bilo 34 oseb, od tega 15 na smrt (11 je bilo usmrčenih).

Poleg obtožb vohunjenja se je začela pogosto pojavljati obtožba teorizma oz. organiziranja ilegalnih »band«¹³⁸ za oboroženo zrušitev socialističnega sistema. Skupaj naj bi delovalo okoli 35 ilegalnih oboroženih skupin, ki so sodelovale s slovensko vojaško in politično emigracijo v begunskih taboriščih v Avstriji in Italiji. Največ ilegalnih organizacij, ki jih je Edvard Kardelj označil za »najizrazitejšo obliko kontrarevolucionarnega delovanja reakcionarnih elementov«, njihove člane pa za »špijone tujega imperializma, vojne zločince in izdajalce«,¹³⁹ je delovalo na Štajerskem in v Prekmurju (npr. Sernečeva, Škamličeva, Šajnovičeva in Markojeva skupina). Iz analize Uprave državne varnosti (UDV, bolj znane kot Udba), iz leta 1950 lahko ugotovimo, da je bilo v času med letoma 1945 in 1949 ujetih 512 članov ilegalnih skupin, v spopadih naj bi jih bilo ubitih 114, obsojenih 398 oseb. V istem obdobju je UDV aretirala 1325 podpornikov ilegalnih skupin, od katerih je bilo 15 ubitih pri poskusu aretacije, 1310 pa obsojenih.¹⁴⁰

Politični sodni proces proti Mirku Bitencu in 11 soobtoženim je združeval omenjene tipe povojnih sodnih procesov. Obtoženi na Bitenčevem procesu so se zagovarjali narodi kolaboracije, povezovanja s politično emigracijo in tujimi obveščevalnimi službami ter teroristične dejavnosti. Šlo je za tipičen sodni proces tedanjega časa z vsemi vsebinskimi in izvedbenimi značilnostmi. Bil je natančno režiran, glavna raz-

¹³⁵ Več gl. v Dachauski procesi – raziskovalno poročilo z dokumenti. Ljubljana 1990 (dalje Dachauski procesi).

¹³⁶ Prav tam, str. 86.

¹³⁷ Repe, Politična represija v Sloveniji, str. 88.

¹³⁸ Mateja Čoh: »Bande« – Teroristične skupine ali provokacija UDBE. V: Totalitarizmi : vprašanja in izzivi. Ob dvajsetletnici padca železne zavese v Evropi. Ljubljana 2009 (dalje Čoh, »Bande«), str. 113–126.

¹³⁹ V. kongres KPJ. Ljubljana 1948, str. 318.

¹⁴⁰ Čoh, »Bande«, str. 123.

prava je bila javna in kratka, namenjena potrjevanju že v naprej pripravljenih obtožb. Razpravo je spremljala silovita časopisna in druga propaganda, glavna vloga je pripadla javnemu tožilcu, ki ga je prisotno »ljudstvo« spremljalo z glasnim odobravanjem in ploskanjem, zagovor obtožencev pa s prezirljivim posmehom in zlobnimi opazkami. Obramba praktično ni imela nobene vloge. Sodba je bila prepis obtožnice, to pa je izdelala UDV. Namen tega sodnega procesa je v nagovoru podal javni tožilec: »Vloga belogardizma, četništva, katoliške Cerkve je v Jugoslaviji že doslej popolnoma razkrinkana s procesi proti Rupniku, Mihajloviču, Stepincu, Nagodetu in drugim, vendar pa je pričujoči proces nov prispevek k temu vprašanju.«¹⁴¹

Prvoobtoženi na tem procesu je bil Mirko Bitenc,¹⁴² rojen 16. julija 1896 v Predtrgu pri Radovljici. Po končanem študiju matematike in fizike je leta 1926 postal profesor na celjski gimnaziji. Bil je zvest pristaš Slovenske ljudske stranke, leta 1938 na listi Jugoslovanske radikalne zajednice izvoljen za narodnega poslanca za celjski okraj. Svojo vojaško kariero je začel kot rezervni major, izšolan pri polkovniku Draži Mihailoviču. Ob napadu na Jugoslavijo je bil mobiliziran, vendar kmalu zajet, tako da se je od aprila 1941 do septembra 1943 nahajal v vojnem ujetništvu, družina pa je bila izgnana v Srbijo. Po kapitulaciji Italije se je vrnil v Slovenijo in prevzel vojaški del Slovenske legije (ilegalne organizacije SLS). V začetku leta 1944 je bil dejaven v Slovenskem domobranstvu, bil nekaj časa komandat prvega šolskega bataljona, a kmalu odpuščen. Bil je najožji sodelavec komandanta četništva v Sloveniji polkovnika Ivana Prezlja, dobil je naziv komandanta vzhodne Slovenije, Mihailović pa ga je povišal v čin podpolkovnika. Pod Bitenčevim poveljstvom so bili vsi štirje četniški odredi; Dolenjski, Notranjski, Štajerski in Gorenjski, pri slednjem je preživel največ časa, hkrati pa je poveljeval Slovenski, Sokolski in Narodni legiji, kasneje je izvedel njihovo združitvev. Pred koncem vojne je sodeloval pri pripravah za reorganizacijo Slovenskega domobranstva in slovenskih četnikov v Slovensko narodno vojsko (SNV), zato ga je predsedstvo Narodnega odbora 6. aprila 1945 potrdilo za pomočnika poveljnika in ga povišalo v čin polkovnika.¹⁴³

Maja 1945 je bil v taborišču v Vetrinju, kjer naj bi si skupaj z nekaterimi drugimi člani Narodnega odbora neuspešno prizadeval za to, da bi domobrance vzeli pod zaščito Britanci.¹⁴⁴ Nato je odšel v Rim, kjer se je povezal z Miho Krekom in nadaljeval z živahno protikomunistično aktivnostjo. Iz izčrpnega elaborata o Bitenčevem povojnem delovanju lahko razberemo, da je bilo težišče tega delovanja oblikovanje

¹⁴¹ Slovenski poročevalec, 17. 4. 1948.

¹⁴² ARS, AS 1931, Bitenčev proces, šk. 552, Osebni podatki OZNE, str. 863–864. V: Osebnosti, str. 77.

¹⁴³ ARS, AS 1931, šk. 552, Splošen opis dela med okupacijo, str. 866–868. Mirka Bitenca se omenja na različnih vojaških položajih tudi v publikacijah Aleš Nose: Domobranci zdravo – Bog daj. Protikomunistične enote na Slovenskem 1942–1945. Ljubljana 2008; Boris Mlakar: Slovensko domobranstvo 1943–1945 : ustanovitev, organizacija, idejno ozadje. Ljubljana 2003.

¹⁴⁴ En izmed mnogih v skupini domobrancev je bil tudi Bitenčev sin, bogoslovec Jože, kasneje likvidiran v Teharjah. — Zadnja pot v Slovenijo. Dostopno na: Nova Slovenska zaveza, <http://www.zaveza.si/index.php/revija-zaveza/97-zaveza-t-09>, 23. 2. 2012 (dalje Zadnja pot v Slovenijo) in v: ARS, AS 1931, šk. 553, dokument št. 869.

obveščevalne mreže, organizacija kurirskih zvez, vzpostavitev komunikacijskih kanalov tako v Jugoslaviji kot zunaj nje ter poskus organiziranja oboroženih enot in njihovega pošiljanja v Jugoslavijo. Zaradi tega je večkrat ilegalno odšel v Jugoslavijo in se povezoval s podobno mislečimi ljudmi. Kot poroča agent UDV, pri tem ni bil posebno uspešen, saj »širšega kroga ta mreža ves čas delovanja ni zavzela kljub vsem naporom Bitenca in sodelavcev«. ¹⁴⁵

Mejo med Italijo in Jugoslavijo je Bitenc skupaj z Božom Berlotom, Darkom Pregljem in Jakobom Žakljem ilegalno prestopil v noči 29. novembra 1947. Skupina je 7. decembra prišla v Šentjošt, dva dni kasneje je bil Bitenc v Ljubljani. ¹⁴⁶ 20. januarja 1948 ob 20. uri zvečer je na vrata Bitenčevih v stanovanju na Medvedovi 12 potrkalo več miličnikov in agentov. ¹⁴⁷ Ob aretaciji je bil Bitenc tako presenečen, »da ni nudil nikakega odpora«. Aretirali so tudi druge člane družine, in sicer ženo Jožico Bitenc ¹⁴⁸ in njune štiri otroke Miro, Janeza, Marijo in Stanka. Otroke so po zaslišanju izpustili. Poleg njih je bilo aretiranih še deset domnevnih sodelavcev, in sicer Radivoj Rehar, ¹⁴⁹ Marjan Dokler, ¹⁵⁰ Vinko Zor, ¹⁵¹ Ciril Dimnik, ¹⁵² Aleksander Žekar, ¹⁵³ Albin Sirk, ¹⁵⁴ Alojz Krek, ¹⁵⁵ Janko Soklič, ¹⁵⁶ Marija Kermc ¹⁵⁷ in Marija Križnič. ¹⁵⁸

Med množico dokumentov iz preiskovalne faze sodnega procesa se je ohranil osnutek obtožnice, ki jasno osvetljuje, kaj so oblasti nameravale z vsakim od osumljencev, odkriva pa tudi to, da so bili nekateri od procesiranih dejansko agentje jugoslovanskih oblasti (to velja za Reharja, Zora, Sirka in Žekarja). Prvoobtoženega Mirka Bitenca so nameravali obtožiti medvojnega organiziranja kvizlinških formacij, izvrševanja vojnih zločinov in sodelovanja z gestapom, za povojno obdobje pa, da je po navodilih tujih obveščevalnih služb organiziral vohunsko mrežo in teroristične

¹⁴⁵ Podrobneje v ARS, AS 1931, šk. 552, Izvleček dela po okupaciji, str. 876–877.

¹⁴⁶ Zadnja pot v Slovenijo.

¹⁴⁷ ARS, AS 1931, šk. 552, Dnevnik preiskave Bitenca in drugih.

¹⁴⁸ Rojena 20. 3. 1895 v Ligu nad Kanalom, učiteljica v pokoju, mati 4 otrok (16–21 let), v preiskovalnem zaporu od 20. 1. 1948.

¹⁴⁹ Rojen 4. 1. 1894 v Šturjah pri Ajdovščini, književnik in publicist, oče 3 otrok (4–26 let), v preiskovalnem zaporu od 15. 2. 1948.

¹⁵⁰ Rojen 24. 3. 1903 v Kranju, duhovnik, v preiskovalnem zaporu od 21. 1. 1948.

¹⁵¹ Rojen 7. 7. 1892 v Vačah pri Medvodah, duhovnik, v preiskovalnem zaporu od 21. 1. 1948.

¹⁵² Rojen 18. 6. 1898 v Slapah pri Ljubljani, gozdarski inženir, oče treh otrok (3–15 let), v preiskovalnem zaporu od 8. 9. 1947.

¹⁵³ Rojen 22. 11. 1914 v Rogaški Slatini, železostrugar, oče dveh otrok (5 in 6 let), stalno prebivališče v Trziču, v preiskovalnem zaporu od 22. 1. 1948.

¹⁵⁴ Rojen 15. 12. 1919 v Konjskem pri Gorici, študent, stalno prebivališče v Gorici, v preiskovalnem zaporu od 10. 12. 1947.

¹⁵⁵ Rojen 27. 8. 1922 v Ljubljani, študent, nečak Mihe Kreka, bivši tajnik Leona Rupnika, v preiskovalnem zaporu od 20. 9. 1947.

¹⁵⁶ Rojen 23. 7. 1913 na Bregu pri Žirovnici, tehnični nameščeneec, oče 2 otrok, v preiskovalnem zaporu od 21. 6. 1947.

¹⁵⁷ Rojena 3. 9. 1892 v Ložu, nameščenska, že obsojena pred SNČ na 5 let prisilnega dela in trajen odvzem državljanskih pravic, pozneje amnestirana na 5 let prisilnega dela, v preiskovalnem zaporu od 29. 8. 1947.

¹⁵⁸ Rojena 31. 1. 1891 v Ligu nad Kanalom, šivilja, v preiskovalnem zaporu od 25. 1. 1948.

diverzantske skupine. Vse to bo »dokazano na podlagi njegovih lastnih izjav, za katere pravi, da bo potrdil tudi pred sodiščem. Drugače pa bo zakrknjeno branil svoje protikomunistično stališče. Priznaval bo predvsem zaradi tega, ker računa, da bomo dosegli njegovo pomilostitev, ker ve, da bo obsojen vsled težkih obdolžitvev na smrt«. ¹⁵⁹

Radivoj Rehar je »po aretaciji pristal na verbovko, nakar smo ga izpustili, vendar nas je takoj po izpustu izdal in napisal pisma, da ga OZNA (UDV op. a.) namerava likvidirati. Sedaj pristaja zopet na sodelovanje. Pripravljen je pred sodiščem vse potrditi. Izkoristili ga bomo po obsodbi za delo v kazenskih zavodih. Obnašal se bo, da priznava pod težo najdenih dokumentov«. Obtožiti so ga nameravali, da je kot agent britanske obveščevalne službe zbiral podatke in jih pošiljal britanskemu obveščevalnemu centru v Gorico, da je v strahu pred aretacijo pobegnil v tujino ter da je sestavljal ponaredke raznih dokumentov. ¹⁶⁰

Marjana Doklerja so nameravali obtožiti organiziranja vohunske mreže, zbiranja in izročanja poročil Bitencu, širjenja sovražne literature, izdelovanja programov za delovanje nedovoljenih političnih organizacij ter organiziranja denarne pomoči preko Krekovega centra ¹⁶¹ v Rimu. V karakteristiki med drugim piše, da je »zagrizen, priznava le pod silo dokazov. V splošnem bo potrdil, poizkuša pa zavijati in omiljevati dejstva. Z njim nimamo nobenih načrtov, ker ni zlomljen. Treba ga krepko obsoditi«. ¹⁶²

Vinka Zora naj bi obtožili, da je pomagal Bitencu pri organiziranju obveščevalne mreže, da mu je izročal podatke ter širil sovražno propagando in literaturo, kot agent pa naj bi jih »dezinformiral, ker jim ni povedal za delovanje Bitenčeve skupine čeprav je bil voden v tej smeri. Predvsem je bil usmerjen na Doklerja. Za sedaj nimamo nobenega dokaza, da bi nas tudi izdal. Še vedno upamo, da bi lahko delal za nas za ceno mile kazni. Na procesu bo priznal. Priznaval bo na podlagi izjav Doklerja«. ¹⁶³

Albina Sirka naj bi obtožili, da je bil član vohunske trojke, ki jo je organiziral Bitenc z namenom, da postavijo obveščevalno mrežo na terenu ter zbirajo gospodarska in politična poročila, da je vzdrževal ilegalni kanal preko državne meje, da je novembra organiziral Bitenčev ilegalni prehod in da je zbiral orožje ter ga skrival na ozemlju, ki je bilo z mirovno pogodbo z Italijo leta 1947 priključeno k FLRJ z namenom, da z nasiljem zruši obstoječo družbeno ureditev. Sirk ali »Agent »Vera« je agent I. odseka, ki je delal v Italiji, do sedaj pošteno. Ima v Gorici še vedno zaupanje, ki bi ga s procesom samo še utrdilo. Na procesu bi vse zanikal in bi ga razkrinkavali z zasliševanjem in izjavami Bitenca. S pomočjo zvez z Gorico – preko svojega brata – si bo poizkušal organizirati po obsodbi kanal, po katerem bo pobegnil v Italijo«. ¹⁶⁴

¹⁵⁹ ARS, AS 1931, šk. 553, osnutek obtožnice, str. 90–96.

¹⁶⁰ Prav tam, str. 96–98.

¹⁶¹ Miha Krek je kot član vlade v begunstvu opozarjal na nevarnost zmage komunizma v Sloveniji. 1944 je v Rimu ustanovil protikomunistični Narodni odbor za inozemstvo ter se trudil, da bi zavezniki ob koncu vojne zasedli Slovenijo, neuspešno si je prizadeval za rešitev slovenskih domobrancev. V Rimu je skrbel za slovenske begunce in pozneje za njihovo izseljevanje v čezmorske dežele.

¹⁶² ARS, AS 1931, šk. 553, osnutek obtožnice, str. 99, 100.

¹⁶³ Prav tam, str. 101–102.

¹⁶⁴ ARS, AS 1931, šk. 553, Osnutek obtožnice, str. 103–104.

Aleksandra Žekarja naj bi se prav tako obtožilo, da je po Bitenčevih navodilih organiziral vohunsko mrežo, zbiral in pošiljal poročila, medvojnega sodelovanja z gestapom in kvizlinškimi formacijami. Tudi on je bil sodelavec, saj je *»bil že dvakrat verbovan in jih je obakrat dezinformiral in izdal. Priznava stvari, za katere ve, da imamo material in to bo tudi potrdil na sodišču. Verjetno pa ve še mnogo za Gorenjsko, kar nam ni povedal. Po obsodbi ga bomo skušali zlomiti in nato izkoristiti v kazenskem zavodu«*.¹⁶⁵

Alojzija Kreka so nameravali obtožiti predvsem medvojnega delovanja, torej sodelovanja z gestapom po direktivah SLS in Bitenca, organiziranja obveščevalne mreže v času okupacije na Gorenjskem in v Ljubljani, po koncu vojne pa naj bi se preko repatriacijske komisije poskušal vrniti, in sicer z nalogo protidržavnega delovanja po direktivah tuje obveščevalne službe. Njegovo stanje pa je bilo naslednje: *»Krek Alojzij je v zaporu zlomljen, priznava v glavnem vse. Pripravljen na procesu nastopati po naših navodilih. Na procesu ga bomo izkoristili zlasti za razkrinkavanje zvez četnikov z Gestapom in Bitenca samega. Po obsodbi ga bomo uporabili za delo v kazenskih zavodih. Je bolan za težko tuberkulozo in ne bo živel več ko dve leti po mnenju zdravnika, česar on ne ve. Ima sijajne zveze in možnosti za delo«*.¹⁶⁶

Janka Sokliča naj bi obtožili medvojnega sodelovanja z gestapom ter povojnega organiziranja kvizlinških formacij.¹⁶⁷ Marijo Kermc naj bi obtožili zbiranja špijonskih poročil, ki jih je preko Leniča¹⁶⁸ predajala Bitencu in s tem opravljala kurirske posle. Bila je *»zagrizena, na procesu bo priznala težko obtožnico«*.¹⁶⁹ Cirila Dimnika so nameravali obtožiti, da je zbiral špijonska poročila in jih preko Leniča predajal Bitencu ter vzpostavil zvezo z vohunom v Zagrebu. Sicer pa je Dimnik *»zakrknjen in vse taji. Priznava edino, da je Leniču dal podatke o OZNI«*.¹⁷⁰ Marija Križnič naj bi bila obtožena, da je v svojem stanovanju skrivala Bitenca ter zanj opravljala kurirske posle. Vse to naj bi *»priznala brez nadaljnega. Obsodili jo bomo več kot sestro Jožico Bitenc, ker je dejansko več vpletena v vso stvar«*.¹⁷¹ Jožico Bitenc pa so nameravali obtožiti podobno kot njeno sestro, vendar *»manj, ker je dejansko tudi manj vpletena v vso stvar. Majhna obsodba bo dobro vplivala na Bitenca, ker bo spoznal, da držimo besedo, da bomo otroke izpustili in ženo milo sodili«*.¹⁷²

V skladu s tem načrtom je bila obtožnica¹⁷³ tudi sestavljena in 7. aprila 1948 jo je javno tožilstvo LRS predložilo Vrhovnemu sodišču LRS. Na 24 straneh so Bitenčevo skupino obtoževali, da so že v času okupacije opravljali dejavnosti vohunjenja. Mirko Bitenc se je sestajal s šefi gestapa na Gorenjskem in z njimi sodeloval proti Narodno

¹⁶⁵ Prav tam, str. 105–106.

¹⁶⁶ Prav tam, str. 115–117.

¹⁶⁷ Prav tam, str. 118–119.

¹⁶⁸ Dr. Stanislav Lenič škofjski tajnik, ki je bil na procesu decembra 1947 zaradi vohunstva obsodjen na odvzem prostosti s prisilnim delom za dobo šestih let.

¹⁶⁹ ARS, AS 1931, šk. 553, Osnutek obtožnice, str. 107–108.

¹⁷⁰ Prav tam, str. 109–110.

¹⁷¹ Prav tam, str. 111–112.

¹⁷² Prav tam, str. 113–114.

¹⁷³ ARS, AS 1931, šk. 553, Obtožnica, str. 124–148.

osvobodilni vojski, prav tako naj bi pod »*krinko t. i. četniške ilegale*« sodelovali še Soklič, Žekar in Alojzij Krek. Po vojni pa naj bi kot pripadniki tuje vohunske službe izvajali dejanja, ki so imela za cilj »*da se z nasiljem odpravi ljudska oblast in vzpostavi protiljudska vladavina politične in gospodarske odvisnosti od inozemstva*«. Pobudnik tega njihovega zločinskega delovanja naj bi bil Miha Krek, predsednik Slovenskega narodnega odbora v Rimu. Po mnenju tožilstva je bilo to delovanje samo nadaljevanje protikomunističnega delovanja iz časa okupacije. Pri tem naj bi mu pomagala Andrej Glušič, ki je vodil oborožene formacije, Vladimir Vauhnik pa naj bi izdelal navodila za organiziranje oboroženih tolp in vohunsko delovanje proti državi. Obtožnica je Mirka Bitenca in skupino bremenila, da so vzdrževali glavni komunikacijski kanal med omenjenimi in šefi tujih obveščevalnih služb v Gorici in Trstu.

Prvo očitano dejanje je bilo, da naj bi člani Bitenčeve skupine po navodilih »*iz tujine zbirali sami in po svoji špijonski mreži pošiljali podatke*«. Pošiljali so poročila o političnem položaju (volitvah, nezadovoljstvu ljudstva, aretacijah), vojaška (podatki o Jugoslovanski armadi, obveščevalni službi, odpustih aktivnih oficirjev, dobavah orožja) in gospodarska poročila (o industriji, letališčih, cestah, železnicah, produkciji nafte v Jugoslaviji, prehrabeni položaj v Sloveniji), skratka, vse, kar bi lahko zanimalo tuje obveščevalne službe.¹⁷⁴ V obrazložitvi obtožnice še piše, da naj bi si po potrebi dejstva izmišljali in potvarjali z namenom »*blatenja ljudske oblasti in političnih ter masovnih organizacij*«. Preiskava naj bi tako potrdila, da so aktivnosti Bitenčeve skupine vsebovale elemente vohunstva, kar je tožilstvo sklepalo na podlagi objekta kaznivega dejanja, dejstva, da komunikacijski kanali segajo v tujino, od koder je vse vodeno in financirano, globoka konspirativnost, metode dela, šifre, javke itn.

Drugo očitano dejanje je bilo »*organiziranje v skladu z vojno hujskaško propagando proti naši domovini oborožene tolpe v namenu upadanja in povzročenja neredov v FLRJ*«. Bitenc je zato, in da bi organiziral obveščevalno mrežo, večkrat potoval v Slovenijo, na Koroško ter v Italijo in si zlasti ob posredovanju soobtoženega Žekarja prizadeval, da bi organiziral vojaške sedmorke in diverzantske trojke. Žekar naj bi ob neki priložnosti dejal, »*češ da bi prihod 50 oboroženih banditov vplival na razpoloženje prebivalstva tako, da bi tolpa v kratkem narasla na 500 mož*«. ¹⁷⁵ Bazo so osnovali v taborišču Senegalija v Italiji, oborožene tolpe pa naj bi oblikovali iz pobeglih domobrancev. Oborožili in izurili naj bi jih ob podpori oficirjev italijanskih »*demokristjanskih*« oboroženih enot. Po mnenju tožilstva je bilo sicer res, da je šlo za majhno skupino ljudi, toda preiskava naj bi ugotovila, »*da so sami storili vse, da bi bila tolpa čim prej organizirana za izvrševanje zločinov proti naši domovini*«.

Kot tretje jih je obtožnica bremenila, da so »*pošiljali in inozemstvo poročila v katerih so pozivali na oboroženo intervencijo proti naši državi in na vmešavanje v njene notranje zadeve ter preko tujih špijonskih služb, vojaških komand in diplomatskih predstavništav prikazovali stanje v FLRJ kot vladavino terorja, nasilja, brezpravja in preganjanja vere*«.

Dokaze za očitana dejanja so dobili s priznanji obtožencev, izjavami prič in doku-

¹⁷⁴ Razvidno iz ARS, AS 1931, šk. 553, utemeljitev obtožnice in seznam dokazil, str. 149–154.

¹⁷⁵ ARS, AS 1931, šk. 553, Obtožnica, str. 129.

menti. Seznam dokazil, ki ga je podpisal javni tožilec, je obsegal okoli 100 dokumentov, v njih pa najdemo zapisnike o zaslišanjih obtoženih, poročila, različna pisma, beležke, letake, sestavke itn.¹⁷⁶

Preiskava, ki je trajala štiri mesece, naj bi »brez dvoma« potrdila sume, da je bil glavni organizator inkriminirane vohunske organizacije Mirko Bitenc, zato je nosil glavno odgovornost za vsa kazniva dejanja te organizacije. Za ostale člane družbe pa naj bi bilo ugotovljeno, da je šlo v kazenskem delovanju obtožencev za organizacijo z enotno voljo in načrtom – torej izvajati vohunske aktivnosti proti FLRJ, organizirati oborožene tolpe in pripravljati tujo intervencijo. To je pomenilo, da so vsi obtoženci v okviru tega načrta zagrešili vrsto kaznivih dejanj. V smislu 27. člena so zato nosili vso odgovornost kot sotorilci, ne glede na to, ali so neposredno sami sodelovali pri izvršitvi teh kaznivih dejanj ali ne.¹⁷⁷

Zadnji del obrazložitve obtožnice je pomemben za razumevanje logike političnega nasilja v povojni Jugoslaviji. Zlasti značilno je sklicevanje na ljudstvo, v imenu katerega represivni organi obračunavajo z nasprotniki režima, in ostro blatenje osumljencev, še preden so bili obtoženi, ter stalno poudarjanje zločinske narave njihovih dejanj, da bi jih tako razčlovečili. Komunistična oblast se je dobro zavedala, da lahko preko sodnega aparata, ki ga je obvladovala, manipulira z ljudstvom. To je vidno na več mestih, npr., ko javni tožilec ugotavlja, da je namera združbe spodletela in da »zaradi budnosti ljudstva ni uspelo pridobiti v svojo špijonsko mrežo drugega kot nekaj izkoreninjenih duhovnikov in gestapovskih agentov, izrabljajoč pri tem svojo družino in sorodstvo«. Seveda pa to njihove krivde v ničemer ne zmanjša, »kajti storili naj bi vse, da bi po navodilih iz tujine pridobili podatke. Ko so pa videli, da pri svojem izdajalskem delu nimajo nikake zaslombe pri ljudstvu, da ne bodo mogli uspešno motiti razvoja naše domovine in njene socialistične graditve, so radi svoje globoke mržnje do lastnega naroda vedno globlje padali v blato plačane špijonaže in izdajstva. S pomočjo mednarodne reakcije in za ceno izgube nacionalne neodvisnosti naših narodov so nameravali ponovno se polastiti oblasti in postaviti sistem protiljudske vladavine narodnega in socialnega zatiranja. V svoji bolni ambiciji, da se bodo s pomočjo tuje oborožene intervencije polastili oblasti, so preko tujih špijonskih služb dajali material za vojno hujskaško propagando mednarodne reakcije, hoteč z grožnjami neposredne vojne tujih sil proti FLRJ, ustvarjati vojno psihozo in zavreti delovni polet ljudskih množic pri izvršitvi petletnega plana, obnove in socialistične graditve FLRJ. Toda ljudske množice so že od prvega početka njihovega zločinskega delovanja sprevidele njihovo vohunsko in izdajalsko delo v službi tujih gospodarjev. Kajti v dveh letih svojega zločinskega delovanja ni mogla ta bedna skupina izkorinjencev in izdajalcev naroda pridobiti za svoje špijonsko delovanje nikogar razen par protiljudskih duhovnikov katoliškega klera«.¹⁷⁸

S svojimi dejanji naj bi člani Bitenčeve skupine kršili Zakon o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo, in sicer člene 3, 4, 9 in 11, zato je tožilstvo pozvalo, »da

¹⁷⁶ ARS, AS 1931, šk. 303, podrobneje gl. dokument: Seznam dokazil, str. 149–154.

¹⁷⁷ ARS, AS 1931, šk. 303, Obtožnica, v utemeljitvi, str. 145–148.

¹⁷⁸ Prav tam, str. 145–148.

*sodišče ugotovi vestno in točno krivdo vsakega posameznega obtoženca ter da izreče ostre kazni».*¹⁷⁹

Glavno razpravo je spremljala močna propaganda v časopisju. Že če samo preletimo naslove ter podnaslove jasno vidimo, v kakšnem tonu je ta potekala. Z uvodnim naslovom so nosilci oblasti sporočali; *Agenti tuje vohunske službe in organizatorji obo-roženih tolp pred sodiščem,*¹⁸⁰ *Pred vrhovnim sodiščem LRS se je pričela razprava proti špijonu Bitencu in ostalim agentom tujih obveščevalnih služb,*¹⁸¹ nadaljuje se z razčlovečevalnim momentom, *Kot politične propalnice in narodni izkoreninjenci so se obtoženci vdinjali zahodnim imperialistom in za visoko plačilo vohunili za njihovo obveščevalno službo,*¹⁸² nato poudarjajo medvojno vlogo, *Obtoženi Mirko Bitenc, Alojzij Krek in Janko Soklič so bili med vojno agenti Gestapa*¹⁸³ in *Bitenc pa je pod težo dokazov priznal krivdo za umor 5 ljudi v Žireh*¹⁸⁴ ter se navezovali na vlogo Cerkve s člankom *Škofijski tajnik Lenič je kot priča razkril lažnost izjav Doklerja, Dimnika in Kernčeve*, serija poročil pa se zaključí z jasnim in glasnim opozorilom – *Naša država se bo energično očistila vseh vohunov in banditov.*¹⁸⁵

Glavna razprava se je odvijala v sodni dvorani Vrhovnega sodišča LRS z značilno »scenografijo«. Pod sliko predsednika Tita, ki je posebjal ljudsko oblast, je sedelo predsedstvo sodišča Matej Dolničar, Ludvik Gruden in Rihard Knez s tožilcem LRS Vladom Krivicem, nasproti so v prvih klopeh sedeli obtoženci, takoj za njimi kot kulisa uniformirani policisti in na razpravo povabljeni ljudje. Zagovorniki obtoženih so bili: Jože Ilc, Ferdo Ludvik, Franc Leskovic, Anton Švigelj, Joahim Ražen, Vladimir Grosman in Janko Žirovnik.¹⁸⁶ Razprava se je začela 12. aprila 1948 zjutraj, ko je pomočnik državnega tožilca Martin Žalik prebral dolgo obtožnico. Nato je tožilstvo skušalo poudariti vlogo katoliške cerkve v tej zločinski dejavnosti, zato je bila prva zaslišana Marija Kermc, ki so ji očitali povezavo z ljubljanskim škofijskim tajnikom Leničem, nato pa še obtožena duhovnika Marijan Dokler in Vinko Zor.¹⁸⁷

Drugi dan razprave, 14. aprila, se je začel z zaslišanjem Radivoja Reharja, v katerem so Reharja prikazali kot vohuna, ki je »sestavljaj špijonska poročila na podlagi prisluškovanj razgovorov po javnih lokalih, delno pa jih je sam »fabriciral,« ter opozarjali na njegovo moralno sprijenost, češ »da je pokazal vso bednost človeka, ki je postal za denar tuji špijon.«¹⁸⁸ Nato je bil zaslišan Ciril Dimnik, ki krivde ni v celoti priznaval, zato je novinar cinično zapisal, »da špijon Dimnik noče ničesar vedeti, se ne spominja, ali pa govori o lovu, ribolovu in britvicah«. Za njim je bil zaslišan prvoobtoženi Mirko Bitenc. Poudarjali so zlasti njegovo povezavo z že obsojenim Miho Krekom, in to, da

¹⁷⁹ Prav tam, str. 184.

¹⁸⁰ Slovenski poročevalec, 8. 4. 1948.

¹⁸¹ Slovenski poročevalec, 13. 4. 1948.

¹⁸² Slovenski poročevalec, 14. 4. 1948.

¹⁸³ Slovenski poročevalec, 15. 4. 1948.

¹⁸⁴ Slovenski poročevalec, 16. 4. 1948.

¹⁸⁵ Slovenski poročevalec, 17. 4. 1948.

¹⁸⁶ Slovenski poročevalec, 13. 4. 1948.

¹⁸⁷ Slovenski poročevalec, 13. 4. 1948.

¹⁸⁸ Slovenski poročevalec, 14. 4. 1948.

je poskušal s tujo pomočjo organizirati oborožene trojke in sedmorke. Popoldne je bil kot domnevni član ene izmed trojk zaslišan Albin Sirk, ki je zanikal vso krivdo, a ga je Bitenc postavil na laž. Nato so razpravo ob zaslišanju Bitenca preusmerili na njegovo medvojno protikomunistično delovanje, s katerim je nadaljeval po vojni. Novinar je na tem mestu izgubil kakršno koli vero v obtožence, saj je ugotavljal: »Taka je fizionomija teh ljudi, ki stoje danes pred sodiščem. Ne samo to, namesto da bi se oni danes pred sodiščem pokazali, da je vendarle v njih ostalo še nekaj človeškega, da je v njih ostal še košček morale, nasprotno, še danes skušajo pred sodiščem krivdo za te ogabne zločine pred slovenskim narodom zagovarjati in se izvijati na razne farizejske načine, misleč, da bodo mogli kogarkoli s tem preslepiti. Mislim, da se globoko varajo«. ¹⁸⁹ Ko je obtoženi Krek poskušal zmanjšati krivdo svojega medvojnega delovanja s tem, da se je izgovarjal na svojo mladost, je tožilec pripomnil, »da zaradi premajhnega »kulturnega obzorja« ni mogel sprevideti, da je zločin sodelovanje z okupatorjem«. ¹⁹⁰ Za njim je bil zaslišan še Janko Soklič, po tem pa se je razprava nadaljevala z dokaznim postopkom, branjem dokumentov in zasliševanjem obremenilnih prič Marije Rant in Štefana Železnikarja.

Zadnji dan glavne razprave je bil kot priča zaslišan še škofov tajnik Stanko Lenič, ki je potrdil, da je bil posrednik poročil. Sledila so branja pisem, ki naj bi dokazovala določene povezave elaboratov (npr. *Slovenci v borbi za svobodo v dobi okupacije*) in letakov. Zlasti letak *Slovenecem za novo leto 1948* je predsednik sodišča prikazoval kot vohunsko in petokolonaško delo, pri čemer je Bitenc odgovoril, da je bil njegov namen res sprememba režima. Ob koncu dopoldanskega dokaznega postopka je predsednik sodišča prebral še izjavi prič o domnevni Bitenčevi krivdi za umor petih ljudi v Žireh ¹⁹¹ ter izpovedi nekaterih drugih prič.

Po končanem dokaznem postopku je popoldne sodišče in ljudstvo znova nagovoril javni tožilec Krivic. V zaključnem nagovoru je sprva še enkrat opozoril na bistvo procesa: »Že proces proti Rupniku, Rožmanu, Kreku in drugim je razkril pred slovenskim narodom in pred vso svetovno javnostjo njihovo zločinsko in izdajalsko vlogo. Pokazalo se je, da je pobegli Krek vodja vsega narodnega izdajstva in glavni organizator vseh vojaških in propagandnih akcij proti slovenskemu narodu. Vloga belogardizma, četništva in katoliške Cerkve je že doslej popolnoma razkrinkana s procesi proti Rupniku, Mihajloviću, Stepincu Nagodetu in drugimi. Sedanji proces pa ponovno in še bolj nazorno dokazuje zločinsko vlogo obsojenega vojnega zločinca Mihe Kreka v času okupacije, njegovo odgovornost za zločine belogardističnih in četniških organizacij na vsem slovenskem ozemlju in njegovim sodelovanjem z Gestapom, kakor tudi vlogo Cerkve«. ¹⁹² Nato se je osredotočil na Bitenčevo skupino in ugotavljal, da so bile vse točke »brez dvoma«

¹⁸⁹ Slovenski poročevalec, 15. 4. 1948.

¹⁹⁰ Prav tam.

¹⁹¹ Drugo plat zgodbe razkriva Zaveza, št. 9: 13. septembra so četniki Gorenjskega in Notranjskega odreda prišli na partizansko ozemlje v Žiri. Pohod je vodil kapetan Kuhar, prisoten je bil tudi Bitenc, zato naj bi bil kriv za smrt zdravnika dr. Demšarja in štirih Žirovcev, ki so jih četniki tedaj ustrelili. — Zadnja pot v Slovenijo.

¹⁹² Ljudska pravica, 17. 4. 1948.

dokazane in potrjene, še več, »razprava je dokazala celo vrsto dejstev, da bi bilo nujno treba obtožnico še razširiti«. Utemeljenost obtožbe, torej osnovna odgovornost tistih, katerim na Bitenčevem procesu sploh ni bilo sojeno (Miha Krek, Vauhnik, Glušič, Rožman), ter kolektivna in individualna odgovornost pripadnikov Bitenčeve skupine je bila po tožilčevem mnenju v glavni razpravi in preiskavi dokazana s popolnimi in delni priznanji obtožencev, številnimi dokumenti, zaslišanji prič, zaplenjenim orožjem, radioaparati in drugimi predmeti.

Nato je tožilec podrobneje govoril še o vsakem od obtoženih. Za Bitenca je menil, da je trhllost njegovega zagovora dokazovala neiskrenost in zakrknjenost »zločinca«. Za Reharja je bila značilna neiskrena globoka skesanost. V njegov zagovor pa je pripomnil, da je delal zločine zaradi materialne stiske in pritiska, kar je značilno »za skrajno pokvarjenost značaja in miselnost obtoženega«. Za Žekarja je dejal, da je značilna njegova igrana naivnost in nevednost ob »istočasnih velikih ambicijah za firersko vlogo. Tipičen gestapovski agent, ki nadaljuje svoje početje še po vojni in služi novim gospodarjem. Pred sodiščem se je pokazal zakrknjenega«. Soklič naj bi bil globok zakrknjen gestapovec še pred sodiščem, Alojzija Kreka je označil za nekdanjega gestapovca, ki se sklicuje na vzgojo in mladost in da se »farizejsko, licemersko navidezno kesa«. Sirk je bil skrajno »ciničen zločinec fašističnega tipa«. Dokler je bil redek primer »notoričnega lažnivca«, Dimnik je igral »neobveščenege, neinteligentnega in naivnega človeka, je zakrknjen in neiskren«, Zor pa je priznal zločine le delno, hkrati pa je obžaloval prekršitev obveznosti duhovniške lojalnosti. Za Kernčevo, Križničevo in Bitenčevo je predlagal, naj sodišče pri odmeri kazenske odgovornosti upošteva njihovo delno priznanje in obžalovanje ter ožje sorodstvo oz. zakonske odnose. Za ostale pa je pozval sodišče k ostremu kaznovanju, saj so svojo zločinsko medvojno početje nadaljevali v povojno obdobje, ko je »cel narod prižemalo delo za petletni plan in socialno zgraditev naše mlade, svobodne in tako miroljubne domovine«. Zaključil pa je z jasnim opozorilom vsem potencialnim nasprotnikom, »kaka usoda jih čaka, če ne nehajo svojega zločinskega početja«. Novinar Slovenskega poročevalca je ob tem še pripisal, da je občinstvo v dvorani sprejelo govor javnega tožilca z »burnim odobravanjem«. ¹⁹³

Šele tretji dan glavne razprave so se lahko prvič oglasili tudi branilci. Ferdo Ludvik je v zagovor Reharju izjavil, da je pod pritiskom prejemal denar tujih obveščevalnih služb, ker je bil »v pravcatem stanju nujne sile, ker zaradi slabosti svojega značaja ni mogel odoleti temu pritisku«. Sokličev branilec je izjavil, da njegov klient ni bil četniški likvidator, kar so trdile priče. Doklerjev zagovornik Fran Leskovec je gradil obrambo na tem, da Dokler niti ni vedel, da so bila poročila poslana tujim obveščevalnim službam, in da je sodeloval »iz naivnosti« ter »da je po nesreči prišel skupaj s človekom, ki je hotel te njegove ideološke stvari izrabiti«. Dimnikov branilec Vladimir Grosman je gradil obrambo na nevednosti obtoženega in »da je prišel k Leniču le tožit, češ da še nima nobene službe, iskat pomoč, da pa ga je Lenič povlekel v obveščevalno službo«. Krekov in Krnčev zagovornik Žirovnik pa je dejal, da so bile »Krekove izpovedi resnično kesanje« in da je vse to počel, ker »o komunizmu in socializmu ni imel nobenega pojma«. Na vse

¹⁹³ Slovenski poročevalec, 17. 4. 1948.

to je zopet z veliko mero ciničnosti odgovoril javni tožilec. Zatem je dal predsednik sodišča zaključno besedo obtožencem.¹⁹⁴

Mirko Bitenc, ki se je verjetno zavedal, da bo obsojen na smrt, je dejal: »Zavedam se svoje krivde in svojih dejanj, ki sem jih storil. Zavedam se, da so dejanja proti narodu, proti državi, proti žrtvam tako velika, da pričakujem oziroma se smatram za krivega tolikih dejanj, da moram pričakovati hudo obsodbo. Javnost samo še želim prositi odpuščenja za vse žrtve, ki sem jih zakrivil«. Rehar je hotel prikazati, da se v resnici kesa in je dejal, da obžaluje vse, kar je storil: »Moj greh je grd in velik, pričakujem strogo kazen«. Dokler je zanikal obtožbo vohunstva, čeprav je dejal, »da se zaveda svoje krivde in da obžaluje kar je storil napačnega«. Žekar, Kernčeva in Križničeva so izjavili, da se zavedajo svoje krivde. Zor in Bitenčeva sta prosila za »milostno sodbo«, Krek in Soklič pa sta krivdo za očitana dejanja v sklepnih nagovorih zanikala.¹⁹⁵

16. aprila 1948 ob 18. uri se je »v razpravni dvorani in pred sodno palačo zbrala večtisočglava množica, ki je z zadoščenjem in odobravanjem sprejela pravično sodbo, izrečeno v imenu svobodoljubnega in suverenega ljudstva«. ¹⁹⁶ Dejanja, očitana v obtožnici, naj bi bila vsa potrjena, vsi so bili spoznani za krive in obsojeni.¹⁹⁷ Bitenc in Soklič sta bila obsojena na smrt z ustrelitvijo, drugi na kazen odvzema svobode s prisilnim delom; Rehar, Žekar in Alojzij Krek dosmrtno, Sirk za dobo 20 let, Dokler 18 let, Dimnik 14 let,¹⁹⁸ Zor in Kernčeva na osem let, Križničeva za dobo treh let, Bitenčeva pa na dve leti odvzema prostosti. Vse je doletela še trajna ali večletna izguba državljanских pravic, Dimnika kazen zaplembe premoženja, Sirka pa po prestani kazni izgon iz države, ker je bil italijanski državljan in je sicer je živel v Gorici.¹⁹⁹ Bitenca in Sokliča so usmrtili 10. junija 1948. Zor je bil pomiloščen in 11. januarja 1951 izpuščen, Dokler pa je bil izpuščen 28. novembra 1955.²⁰⁰

Kratek prelet izbranih političnih sodnih procesov in podrobnejša analiza dveh značilnih tipov sodnih procesov v dveh avtoritarnih obdobjih Jugoslavije pritrjujeta dejstvu, da lahko oblast preko obvladovanja represivnega aparata uporablja sodne procese kot eno izmed najpomembnejših orodij državnega nasilja zoper svoje dejanske ali potencialne politične nasprotnike. Analiza sodnih procesov nam omogoča prepoznati logiko in mehanizme državnega nasilja ter s strani nosilcev oblasti zaželeno družbeno-politično okolje. Politični sodni proces proti Tepinčevi skupini v

¹⁹⁴ Prav tam.

¹⁹⁵ Slovenski poročevalec, 17. 4. 1948.

¹⁹⁶ Ljudska pravica, 18. 4. 1948

¹⁹⁷ ARS, AS 1931, šk. 553, Obsodba, str. 829–856.

¹⁹⁸ Dr. Božo in Marko Dimnik, sinova Cirila Dimnika, sta leta 1990 pri Vrhovnem sodišču RS vložila zahtevo za obnovo kazenskega postopka zoper to odločitev, kjer sta navedla, da je šlo pri ing. Dimniku za skonstruirano obtožbo in sodbo. Vrhovno sodišče je njuno vlogo sprejelo in ji ugodilo. Sodba je bila razveljavljena. — Zadnja pot v Slovenijo.

¹⁹⁹ Albin Sirk je sicer kmalu »navidezno« pobegnil oz. je bil predan italijanskim policistom v Gorici, ki so ga izpustili. Tu je nato svobodno živel in deloval. Več o njegovem povojnem delovanju v spominih: Albin Sirk: Življenje na nitki : prigode trdoživega Brica po prvi in po drugi svetovni vojn. Gorica 2003.

²⁰⁰ Griesser-Pečar, Cerkev na zatožni klopi, str. 209.

predvojni Jugoslaviji je bil tako eden izmed številnih v seriji političnega nasilja proti komunistom, ki jih je kraljeva oblast imela za realno in potencialno nevarno grožnjo. Že relativno zgodaj je bila vzpostavljena paradigma kaznovanja komunistov, ki se je bolj ali manj ohranjala do napada sil Osi na Jugoslavijo aprila 1941, oblast pa je po potrebi zaostrovala ali zmanjševala njeno ostrino. Vendarle pa lahko rečemo, da je šlo v predvojni Jugoslaviji bolj za odgovor oblasti na delovanje tedanjih političnih nasprotnikov oz. tistih, ki so kršili Zakon o zaščiti države, kot pa za namerno in premišljeno težnjo po preoblikovanju družbeno-političnega prostora. Šlo je za ohranitev dotedanje oblasti, kar je razvidno tudi iz dejstev, da je oblast sodne procese prirejela pretežno v tajnosti in brez širše propagande.

Pri povojnih sodnih procesih je bila represija hujša, saj so se odvijali v zaostrenih razmerah vojne izkušnje, maščevalnih obračunavanj in globoke družbeno-politične preobrazbe oz. socialistične revolucije. To pa je pomenilo, da so bile obtožbe političnih deliktov pogostejše, težje, izrečene sodbe pa temu primerno višje. Nova komunistična oblast si je s preoblikovanjem državne oblastne strukture in podreditvijo represivnega aparata zagotovila proste roke pri izvajanju svoje politike. S tem je na široko odprla vrata oblastni samovolji, povečala nevarnost kršenja osnovnih človekovih pravic in modernih pravnih določil ter povečala možnost zlorab sodnih procesov za obračunavanja z nasprotniki ali doseganja političnih ciljev. Proces proti Mirku Bitencu in skupini je eksemplaričen primer režiranega političnega sodnega procesa, ki je bil uporabljen za krepitev legitimnosti ljudske oblasti, obračun s političnimi nasprotniki, vpletanja osovraženih skupin (npr. Cerkev) ter hkrati ustrahovanje drugih potencialnih nasprotnikov. Sodna dvorana je bila prizorišče za spektakel, medij, kjer so se kovala nova razmerja moči. Z uporabo različnih oblik obtožb medvojne kolaboracije in povojnih obveščevalno-terorističnih aktivnosti se je poskušalo »sveže rane« po prestani tragediji druge svetovne vojne preusmeriti na druge ljudski oblasti sovražne osebe.

Pri analizi političnih sodnih procesov predstavlja velik problem dostopnost virov. Na osnovi ohranjenih dokumentov in časopisnih poročil sodnega procesa proti Tepinčevi in Bitenčevi skupini je zelo težko soditi o dejanski krivdi obtoženih. Lahko rečemo, da so po vsej verjetnosti očitana dejanja do določene mere utemeljena, toda do kolikšne mere, je stvar interpretacije. Protidržavno delovanje je v vseh državah, zlasti pa v kriznih razmerah, najostreje preganjano kaznivo dejanje. Kar je problematično pri vsem tem, je način izvedbe dokazovanja takšnih dejanj. Priznanja obtožencev so dokazila močno dvomljive narave, saj je težko z gotovostjo trditi, v kolikšni meri so bila priznanja obtožencev, ki so bili po vsej verjetnosti izpostavljeni različnim oblikam psihičnega in fizičnega nasilja, izsiljena ali ne. Obtoženci so večkrat priznavali tudi iz strahu.

Pri prebiranju dokumentov povojnih političnih sodnih procesov bode v oči zlasti ostrina pritiska na obtožence, ki se izraža v značilnem izrazoslovju z večkratnim poudarjanjem zaničljivosti njihovega početja, s sklicevanjem na ljudstvo in v osebnem poniževanju obtoženih. Namen takšnega početja je bil zlomiti obtožence in vplivati na posredne subjekte represije, torej manipulacija širše javnosti. Z aktivacijo primar-

nih čustev se je obtožene razčlovečevalo, ustvarjalo čustveno distanco in jih s tem lažje obsojalo na visoke kazni. Posredno pa je oblast javnosti in potencialni opoziciji predstavljala nove pričakovane vzorce političnega in družbenega obnašanja ter način sankcioniranja nezaželenega obnašanja.

Žiga Koncilija

CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF POLITICAL JUDICIAL TRIALS: TRIALS AGAINST THE GROUPS OF PAVEL TEPINA (1935) AND MIRKO BITENC (1947)

S u m m a r y

In the eternal struggles for power, political judicial trials represent one of the main manifestations of political violence or repression. They are carried out by the state authorities, that is, the political elites controlling the state repression apparatus: (political) police, security and intelligence services, and justice administration (criminal justice system, courts, prosecution). Apart from extrajudicial executions and other more extreme forms of political violence, political judicial processes represent a tool which may be an equally or even more useful means of retaliating against potential or actual political opponents due to a wide range of the more indirect forms of their instrumentalisation. The courtroom as a symbolic battlefield where the arguments of the persecuted and the opposing »untouchable« socio-political system clash does not only provide an elegant opportunity for the removal of political opponents. It can also serve as an efficient means of manipulating the indirect subjects of political judicial processes: the potential political opponents, who represent an obstacle in achieving the pursued political goals, as well as the wider public. We can observe various shapes and forms of political judicial processes in almost all historical periods and socio-political systems.

We can start talking about political judicial trials in Slovenia after the beginnings of organised political activities – after the establishment of Slovenian political movements and parties in the second half of the 19th century. In the period of the Kingdom of SCS / Yugoslavia, especially communists as the main political opponents were tried in Slovenia. Communists had been the subject of state repression almost since the beginning of the Kingdom (the so-called *Obznana* or “Announcement” was adopted on 29 December 1920), but the authorities intensified the pressure against them especially after the introduction of King Alexander’s Dictatorship on 6 January 1929. The trial against Pavel Tepina and 28 co-defendants, taking place at the District Court of Ljubljana (April 1935) and in front of the Court for the Protection of State in Belgrade (March 1935), was a characteristic example of a political judicial process against communists in this period. Due to their membership in the Communist Party of Yugoslavia, communist propaganda, courier activities and other related criminal offences and misdemeanours the defendants were sentenced to jail from one to four years and strict prison from a few months to three years. The judicial trial against Tepina’s group was only one example of an ongoing political violence against communists. Nevertheless, we can state that in the pre-war Yugoslavia these judicial processes were an attempt of the contemporary authorities to stay in power, which is also apparent from the fact that they were mostly carried out in secret and without large-scale propaganda. In other words, they were a response of the regime to the activities of the contemporary political opponents or those who violated the State Protection Act rather than an intentional and thoughtful aspiration to transform the socio-political space, which was characteristic of the post-war period.

During the post-war political judicial trials in Slovenia repression was significantly worse, as these processes took place in the intense circumstances of the recent war experience, vengeful retribution and profound socio-political transformation or socialist revolution. Accusations of political offences were more frequent, more serious, and the sentences were thus more severe. It is estimated that between 20,000 and 25,000 people were tried at these judicial processes, which represented one of the main tools for the retaliation against the captured occupiers, their collaborators, as well as against actual or potential political and class-related opponents in the context of the post-war purge. The political

judicial trial against Mirko Bitenc and 11 co-defendants, taking place in April 1948 at the Supreme Court of the People's Republic of Slovenia in Ljubljana, was only a single example in a range of trials taking place until the beginning of the 1950s, when the repression started to subside. The charges of wartime collaboration, establishment of connections with the political emigration after the war as well as espionage and terrorist activities were an attempt to ascribe the »fresh wounds« after the tragedy of World War II to individuals opposing the people's authorities. Thus the carefully planned trial against Mirko Bitenc was, besides retaliating against the actual political opponents, also used to strengthen the legitimacy of the people's authorities and implicating other hated groups (for example the Church), while the severe sentences (two death sentences) were also meant to intimidate all other opponents of the people's authorities.